Postimees

Toimetus ja talitus: Tartu, Ülikooli 21/23, postkast 32. Telefonid: koduke skjaam 40-80, toimetuse kaugekõned 33-41 ja 37-60, lähetusosakonnal 37-62. Telefonid pärast kella 15.00: toimetusel 40-81, talitusel 40-83. Tööajad: toimetusel ja talitusel 7—16. Peatoimetaja kõnetunnid kella 11—12.

Tallinna esindus: Vene 1, telefon 413-20.

Ajaleht ilmub 6 korda nädalas. Üksiknumbri hind 10 p. Tellimishind: Ida-alale Rmk. 2.50, välismaale Rmk. 3.40. Aadressimuutmine 20 p.

Nr. 155 | Pühapäeval, 11. juulil 1943 | 87. aastakäik

Meie vajame tugevat rahvuslikku ühendust, ühist mõtteviisi, ühist tegutsemist ja tahet, mis on kantud ühest-ainsast nimetajast — eesti rahvast

Tunduv maastikuvõit Belgorodi juures

Alates 5. juulist on hävitatud 1227 Nõukogude soomusmasinat. Tulistati alla 119 bolševike lennukit. Allveelaevad uputasid 51.000 brt laevaruumi. Uus briti terrorirünnak Bochumile

Anglo-ameeriklaste rünnak Sitsiiliale algas

Juhi Peakorterist, 10. 7.
Sõjajõudude Ülemjuhatus teatab:

Belgorod-Oreli suures lahingus saavutasid maaväe ja relva-SS üksused uut rünnakuedu vaenlase uuesti kohaletoodud jõudude vihases vastupanus. Samal ajal kui kui põhja pool Belgorodi saavutati tunduv maastikuvõit, arenesid lõuna pool Oreli ägedad kahurväe võitlused. Alates 5. juulist on lahinguväljal liikumatuks tunnistatud ja vallutatud soomusmasinate koguarv tõusnud 1227-le.

Õhujõud toetasid tugevate üksustega maaväe võitlusi. Hävituslendurid ja õhujõudude õhutõrje tulistasid eile alla 119 Nõukogude lennukit.

10. juuli öösl alustas vaenlane tugevate mere- ja õhujõudude toetusel rünnakut Sitsiiliale. Ta sattus otsekohe ägedale tõrjele maal ja õhus. Võitlused kestavad.

Briti pommitajad ründasid möödunud öösl Lääne-Saksamaa piirkonda. Elamukvartaalides, eriti Bochumi linnas tekkis elamukahjustusi ja tulikahjusid. Seni on kindlaks tehtud 11 vaenlase pommitaja allatulistamine. 2 järgmist vaenlase lennukit tulistati alla vallutatud läänealade ja Atlandi kohal.

Merejõudude, kaubalaevade õhutõrjekahurite ja mereväe-õhutõrje poolt tulistati 1.—10. juulini alla 21 vaenlase lennukit.

Saksa allveelaevad ründasid jällegi tugevasti julgestatud konvoisid. Nad uputasid visades võitlustes Brasiilia ranniku ees ja Vahemeres kokku 8 laeva, 51.000 brt.

Berliinist, 10. 7. Kuna Belgorod-Oreli ruumis rasked võitlused jätkuvad, kusjuures saavutati suuri maaalalisi võite, piirdus võitlus Kubani sillapeal vastastikuse luure- ja lõögiüksuste tegevusega. 8. juulil tõrjuti Kurka lõigus ja Krõmskajast edela pool mitu Nõukogude rünnakut osaliselt vasturünnakutega vaenlasele kaotusrikkalt tagasi. Krõmskajast kirde pool põrkas saksa luureüritus tugevale vaenlase vastupanule, mille aga grenaderid otsustaval rünnakul purustasid. Bolshevikud kaotasid 150 surmut ja 59 vangi ning suurel arvul relvi.

Tugevad Nõukogude lõögiüksused, kes öösl vastu 8. juulit tugeva kahuritule toetusel katsusid saksa rindest läbi murda Novorossiiski ruumis, tõrjuti edukalt tagasi. Kubani laguunide piirkonnis uputasid saksa toetuspunkti meeskonnad 6 Nõukogude paati koos meeskondadega, kes katsusid rünnata meie võitluspositsioone.

Musta mere rannikul tõrjus kahurväg Anapa juures mitme vaenlase paadi rünnaku tagasi. Kiired pommilennukid ründasid pommide ja pardarelvadega paatide koondisi Temrjukist põhja pool ja Novorossiiski maabumispeal.

Idarinde kesklõigus teostasid bolshevikud Sushinitshist edela pool pärast kahurväe ettevalmistust kaks rünnakut saksa peavõitlusliinile, lõödi aga grenaderide poolt tagasi. Velishist ida pool õnnestus ühel saksa lõögiüksusel sisse tungida vaenlase positsioonidesse ja purustada mitu Nõukogude võitlusja vaatluspunkti.

Velikije Lukist edela pool ajasid meie sõdurid purja ühe vaenlase luureürituse. Bolshevikud olid sunnitud oma lähtepositsioonidesse tagasi tõmbuma, kusjuures nad kaotasid 20 surmut. Raudteeliinid ja Neeva sillad Schlüsselburgi ruumis olid uuesti maakahurväe tule all.

Vihastes võitlustes, mis tekkisid Belgorodi ruumis saksa vasturünnakutel Nõukogude ofensiivi vastu, rakendasid bolshevikud DNB teatel rindega rööbiti kulgeval raudteeliinil võitlusse 2 rasket tankiüksust. Need tankiüksused muudeti lühikese ajavahemiku jooksul lähiluurelennukite, maaväe- ja õhujõudude üksuste eeskujuliku koostööga põlevateks rusuhunnikuteks.

Sellest võitlusest võtsid edukalt osa ka saksa tiiger-tankid. Ühte vangilaagrisse rinde lähimas naabruses toodi suur arv ülejooksikuid, kelle hulgas leidus ka hulk sõnad korras värvatud naisi, kes pidid võitlema relvaga rindel. Juba mõni tund hiljem avaldas suur osa ülejooksikuist vabatahtlikult soovi tööleminekuks Saksamaale ja aktiivseks võitluseks bolshevismi vastu.

Berliinist, 10. 7. Pärast seda, kui enamlased uuel lisavägedel, nende hulgas mitu soomuskorpust, kohale olid toonud, puhkesid Belgorod—Oreli ruumis 8. juulil uuesti raskeimad võitlused, mis üha enam arenesid suurelatuslikuks materjallahinguks. Mõlemad pooled paiskasid võitlusse tugevaid jõude, enne kõike suure hulga tanke ja raskerelvi. Suurtükiväe tuli muutus üliägedaks.

Võitlusruum lõuna pool Oreli on laineline, väikeste kõrgendikkudega ja metsatihnikutega tasandik, mis niihästi rindajale kui ka kaitsjale pakub soodsaid lähte- ja tõrjepositsioone. Hulk kilomeetreid on saksa väed viimaseil päevil tunginud sellesse ruumi ja vallutanud suure hulga vaitsevaid küngasteahelikke.

Enamlaste rünnakud 8. juuli hommikul nurjusid siin tegutsevate tankigrenaderide tõrje tõttu suurte kaotustega vaenlasele.

Ka teistes rindelõikudes lõödi enamlased tunduvate kaotustega tagasi.

Ühe väikese asula pärast randtee läheduses lõuna pool Oreli arenesid päeva jooksul vihased võitlused. Enamlased alustasid siin 20 rasketanki toetusel vasturünnakut, mis samuti kaotusrikkalt kokku varises. Üks saksa soomuskorpus, mis pärast läbimurret kolmest tugevamini väljaehitatud vaenlase positsioonist tõrjus hulga vaenlase vasturünnakuid, on hävitanud kokku 157 vaenlase tanki. Hävitatud Nõukogude tankide koguarv on vaheajal tõusnud kaugelt üle 1100.

Ilmade halvenemine piiras teataval määral õhujõudude tegevust 8. juuli pärastlõunal, kuna eimeõunal tugevad pommi- ja sööstlennukite eskaadrid mõjuvalt olid toetanud maaväe võitlusi. 117 lennuki hävitamisega tõuseb saksa hävituslennukite ja õhutõrje poolt allatulistatud Nõukogude lennukite arv 947-ni.

Itaalia sõjateade

Roomast, 10. 7. Itaalia laupäevane sõjateade. Sõjajõudude peakorter teatab:

Möödunud öösl alustas vaenlane tugevate mere- ja õhujõudude toetusel ja langevarjurite üksuste maandumisega rünnaku Sitsiiliale.

Telje võitlusüksused osutasid vaenlase aktsioonile otsustunud vastupanu. Võitlused kestavad piki saare kagurannikut. Rünnakutel, mida vaenlase õhujõud eilse päev jooksul sooritasid Sitsiilia asulatele, tulistas itaalia ja saksa maapealne õhutõrje alla 22 lennukit, nendest 15 Porto Empedocle kohal. Järgmised 11 vaenlase lennukit tulistati alla saksa hävituslendurite poolt.

Tuneesia vetes rünnati itaalia torpeedolennukite poolt kolme vaenlase kaubalaeva kogumahuga 29.000 brt ja vigastati raskesti.

Soome sõjateade

Helsingist, 10. 7. Soome 10. juuli sõjateate järgi toimus maarinnetel ainult luuretegevust ja tulistamist.

USA kaotas Rendova juures 159 lennukit

Tokiost, 10. 7. Võitluste algusest saadik Rendova saarel kaotas vaenlane arvukate ägedate õhuvõitluste jooksul kogusummas 159 lennukit. Eriti vihased olid õhuvõitlused võitluslõigus jaapanlaste poolt okupeeritud Munda ja Robiana saare vahel, millel ameeriklased maandusid ja mis asuvad teineteisest ainult 3 miili kaugusel. Ameeriklased kaotasid siinjuures mitte ainult arvukalt lennukeid, vaid ka mitusada meest langenutena.

Jaapanlased hävitasid 10 kuuga 2673 lennukit

Tokiost, 10. 7. Tokio ajaleht „Jomiuri" teatab jaapani õhujõudude edust.

Keiserliku peakorteri teadete põhjal tulistati jaapani õhujõudude poolt alla või purustati maapinnal 31. augustist 1942. a. kuni 9. juulini 1943. a. Vaikse ookeani lõunaosa kohal kogusummas 2673 vaenlase masinat. Neist tulistati jaapani hävitajate poolt alla 2368 masinat, kuna ülejäänud lennukid purustati maapinnal.

Mägikütid Jäämere frondil asuvad uue rünnaku lähtekohtadele

Vinnitsa mõrva üksikasju

Vinnitsast, 10. 7. Vinnitsasse sõitnud DNB erikirjasaatja teatab üksikasju juutide roima kohta Vinnitsas.

NKVD oskab oma roima tõõpilise juutliku rafineeritusega maskeerida. Maa-ala, kus mõrvad sooritati, oli ümbritsetud kõrge taraga. Valveks kasutati isegi kaht koera, kes põgenemise korral ässitati vangide kannule. Ohvrite vangistamiskõsul seisab lause: „Pagendatud kaugetele maadele ilma kirjavahetuse õigusteta".

See formuleering võttis omastelt võimaluse igasuguse jõurdluse alustamiseks vangistatute kohta. Seda kohutavam oli neile hirmsa tõsiasja paljastamine. Lootsid nad ju omakseid veel kord näha saada.

Arstliku juurdluse tulemus. — Hauas nr. 1 leidus 102 laipa, kellest 41 on läbi uuritud. Enamus laipadest oli riietatud, kõed nõõriga seotud selja taha, enamasti muumiataolises seisukorras. Mõningal juhtumil on lagunemine jõudnud nii kaugele, et jäsemed või pea on eraldunud kehast. Juuksed on enamasti säilinud. Kuklas on tavaliselt teise ja kolmanda kaelalüli kohal kuuliauk 0,6 sm läbimõõduga.

Välisel uurimisel tehti kindlaks: 1) surm järgnes pikliku aju vigastamise tagajärjel, 2) kuul on läinud sisse kuklast, 3) suitsusäilmete tagajärjel kuuli kanalis võib oletada, et tulistamine toimus lähedalt, 4) haavakanali suuna järgi toimus lask kuklasse, kui vangistatud tõenäoliselt põlvitasid kummargil peaga, 5) arvestades kuulikanali suurust ja vormitute tinakuulide kuju, tuleb oletada, et mõrvarelv oli väikesekaliibriline, tõenäoliselt püstol.

Üksikasju saksa allveelaevade edust Brasiilia rannikul

Berliinist, 10. 7. Sõjajõudude teates avaldatud 8 laeva uputamise kohta kogumahuga 51.000 brt teatab Sõjajõudude Ülemjuhatus veel järgmisi üksikasju:

„Grupp saksa allveelaevu märkas Brasiilia ranniku ees korvettide ja lennukitega tugevasti kaitstud konvoid ja ründas seda hommikutundidel lõõgivõimsalt. Vaenlane oli võtnud tarvitusele kõik vastuabinõud, et kaitsta end võimalikkude rünnakute vastu. Arvukad lennukid tiirlesid konvoi kohal ja selle naabruses, et allveelaeva märkamisel alarmeerida julgestusüksusi.

Meie allveelaevad opereerisid aga nõivõrd osavalt, et neil õnnestus märkamatult läheneda rünnakupositsioonile. Hommikuhämaruses asusid nad hoogsalt rünnakule ja saavutasid mõne tunni jooksul silmapaistvat edu.

Kolm kaubalaeva, 1 tanklaev ja 1 laskemoonalaev vajusid torpeedodest tabatuina sügavusse. 2 laeval, nimelt ühel kauba- ja ühel laskemoonalaeval, puhkesid pärast torpeedotabamusi suured tulikahjud, millest võib järeldada, et need olid täis laaditud laskemoonaga. Laskemoonalaev vajus pärast mitut plahvatust väga kiiresti. Samuti vajus kiiresti ka tanklaev. Arvestades laevade vähesust sellel laevalinnl, mis on põhjustatud arvukatest tanklaevade kaotustest, on selle laeva uppumine vaenlasele tunduvaks lõõgiks.

Nende aurikute uputamisega saavutasid jälle silmapaistvat edu meie uljad ja visalt võitlevad allveelaevade meeskonnad, kelle rünnakuvaim jällegi markantselt avaldub edus konvoi vastu Brasiilia rannikul, kodumaast kaugel asuvas operatsioonipiirkonnas.

Inglismaal arutatakse õhurünnakute üle

Stokholmist, 10. 7. Londoni ajaleht „Daily Mail" on pärinud seltsmelt inglise poliitikaelu juhtivalt tegelaselt nende arvamist Saksamaa vastu teostatud õhurünnakute kohta. Kõik seitse isikut jõuavad ühisele otsusele, et õhurünnakutega, nagu neid praegu teostatakse, ei tabata saksa rahva moraali ega ka Saksamaa sõjapotentsiaali. Sellest hoolimata tuleb neid võitlusi jätkata, sest sel viisil saab Saksamaad vähemalt nõrgestada, kuigi ei ole võimalik teda sellega tõsiselt tabada.

Küsitletavad on sir Eric Phipps, endine Inglise saadik Pariisis, lord Wansittart, ajakirjanikud Tuchy ja Ward Brice, parlamendisaadikud Gammans, Douglas Rood ja Quentin Mallory. Oma artiklis seletab leht: „Leiduvat üksikuid isikuid, kes kahetsevad saksa kultuurivarade hävitamist ja arvavad, et Lübeki raekoda ja teised saksa kultuurilised mälestusmärgid ei vääri inglise sõdurite elu."

„Daily Mail" vaidleb vastu neile seisukohtadele ja rõhutab, et inglise rahva enamus pooldab terrorirünnakuid.

Itaalia allveelaevade ülemjuhataja Saksas

Berliinist, 10. 7. Viitseadmiral Legnani, itaalia allveelaevade ülemjuhataja, viibis koos oma staabi ohvitseridega saksa sõjalaevastiku külalisena lühikest aega Saksamaal.

Olles külastanud mitmesuguseid saksa allveelaevade toetuspunkte, võetj ta vastu saksa sõjalaevastiku ülemjuhataja suuradmiral Dönitzi poolt, kellega tal oli üksikasjaline läbirääkimine tiheda koostöö kohta allveelaevade sõjas.

Läbirääkimistel, mis toimusid siira ja südamliku kamraadluse vaimus, ilmnes täielik üksmeel mõlemapoolsetes seisukohtades.

Bosele „juhi" tiitel

Tokiost, 10. 7. Domei teatel saab Subhas Chandra Bose endale India sõltumatuse liiga juhina tiitli „nethaji", s. o. juht. India sõltumatuse eest võitlejate lahinguhüüdeks on „Jai Hind", see tähendab „Võit Indiale".

Kindral Carmona 17 aastat Portugali riigijuhiks

Lissabonist, 9. 7. Portugali ajakirjandus meenutab, et täna 17 aasta eest — 9. juulil 1926 — võttis kindral Carmona üle Portugali riigi juhtimise, millega lõppes alatiste rahutuste ja ebakindluse ajajärk.

Ajaleht **Diario de Noticia**" kirjutab: Portugali rahvas näeb kindral Carmona imetlusväärsetes võimetes tema prestiižhi tugevuses ja tema suures isamaa-armastuses parimat tagatist kõrgeima riigijuhtimise viljakale stabiliseerimisele.

„**Diario da Manha**" toonitab, et kindral Carmona suureks teeneks on, et ta kutsus Coimbra ülikoolist raha ministeeriumi Salazari, kes on tänapäeva Portugali revolutsiooni juhiks.

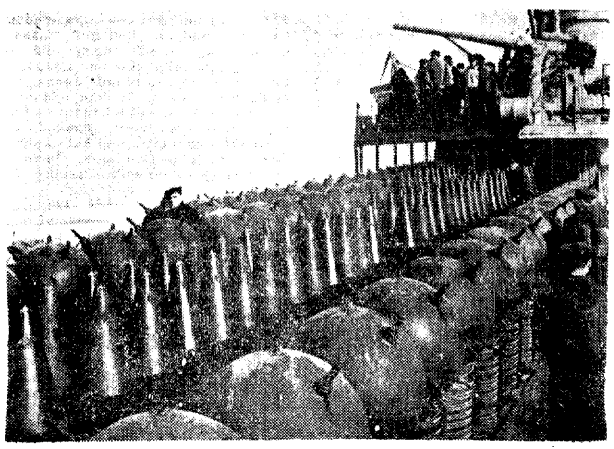

Rumeenia miinipanija sõiduvalmis ühes Mustr mere sadamas

Võitlus kompromissideta lõpuni!

Saksa vaimne eliit oli Heidelbergis koos. Austati riiginiinister dr. Goebbelsit, kes 20 a. eest promoveerus Heidelbergis

Heidelbergist, 10. 7. Heidelbergi ülikool, mis on üheks vanimaks Saksamaal, oli neil päevil mitte ainult kõigi sakslaste, vaid ka tähelepaneliku välismaa huviobjektiks. Siia olid tähtsaks ühiseks tööks kogunenud saksa juhtivad teadlased ja uurijad ning saksa akadeemiate nimekad liikmed. Nad esindasid ühtlasi kogu Saksamaa vaimset eliiti, kes võitlevate sõdurite, relvastustööliste ja toitlustamise eest hoolitsevate põllumeeste kõrval seisab totaalse sõja esirindel.

Veel kord tõendati siin paindumatut tahet jätkata võitlust kompromissideta lõpuni. Juba väliselt pakkus see koosviibimine ulatusliku rahvusliku manifestatsiooni pilti.

Saksa vaim on ärganud! Üliõpilasnoorus marsib vana auväärse Neckari linnas. Teadlased ja uurijad Saksamaa kõigist osadest olid kogunenud siia koos teaduslike instituutide presidentide, peaaegu kõigi ülikoolide rektorite ja Saksa suuremate ülikoolide üliõpilaskonna juhtidega, et võtta vastu parool oleviku ja tuleviku ülesandeks.

Rüütliristi kandvad ja raskelt haavatud üliõpilased kehastasid ilmekalt saksa akadeemilise nooruse panusevalmidust võitluses, mida peetakse Saksamaa uuestisünni ja edasikestuse eest.

Neljapäeva õhtul toimus ajakirjanike esindajaile vastuvõtt, kus gauleiter Scheel seletas suurtes joontes selle kokkutuleku mõtet, meenutades seejuures, et just Heidelberg oli see koht, kust rahvussotsialistlik üliõpilasliikumine sai oma alguse.

Reede ennelõunal toimus ametliku algusena ülikooli senatisaalis Heidelbergi ülikooli rektori, riiginiinister prof. dr. Schmitthenneri poolt korraldatud vastuvõtt aukülalistele eesotsas riiginiinistrite dr. Goebbelsi ja dr. Rustiga ning riigi üliõpilasjuhi dr. Scheeliga.

Vastuvõtuga oli seotud riiginiinister dr. Goebbelsi austamine, kes umbes 20 aastat tagasi lõpetas siin oma stuudiumi ja siin ka promoveerus. Seoses nende õppeaastatega kirjeldas Heidelbergi ülikooli rektor prof. dr. Schmitthenner saksa teaduse üldisi ülesandeid. Sellele järgnevalt andis ta riiginiinister dr. Goebbelsile üle uuendatud doktoridiplomi, mille algteksti luges ette Heidelbergi ülikooli filosoofiateaduskonna dekaan, tuntud Ülem-Reini rahvateaduse-professor dr. Eugen Fehrle. Ühtlasi anti riiginiinistrile mälestuskingitusena üle gravüür Vana-Heidelbergi vaatega.

Pärastlõunal toimus Heidelbergi ülikoolipäevade kõrgpunktina ja ühtlasi lõpuna suur aktus, kus kõnelesid riiklik üliõpilasjuht dr. Scheel ja riiginiinister dr. Goebbels.

Riiginiinister dr. Goebbels kõneles Heidelbergis

Uurijate ja teadlaste, tehnikute ja leidurite tööl on erakordne osatähtsus lõppvõidu saavutamises

Heidelbergist, 10. 7. Riiginiinister dr. Goebbels pöördus Heidelbergi ülikooli kvoorumil pikema kõnega Saksamaa vaimse eliidi poole, kusjuures ta määratles ja hindas neid kõrgeid ülesandeid, mida meie vaimutöölistel tuleb täita Saksamaa saatusvõitluses. Ümbritsetuna meie teadusliku elu silmapaistvamatest esindajatest, väljendas ta seda sügavat sidet, mis ühendab rahvussotsialistlikust revolutsioonist tekkinud noort Saksamaad meie vanade ja auväärsete vaimse elu keskustega.

Tõmmates kindlad piirjooned tõelise teadusliku ja vaimse töö ning steriilse intellektualismi degeneratsiooninähtuste vahel, tunnustas minister Saksa ülikoolide aukohta riigi elus.

Nagu dr. Goebbels ütles, tahab ta oma kõnega kõrvaldada rea eksimusi ja eelarvamusi, mis raskendavad vaimselt loova inimese piiramatut kaastööd aja suurte ülesannete täitmisel.

Missiooni kohta, mida rahvussotsialismil tuleb täita, seletas dr. Goebbels: „Siin tuleb teravalt vahet teha rahvussotsialismi ajast tingitud ülesannete ja tema ajalooliste ülesannete vahel. Kõike muud võib temas ära jätta, kuid see tõsiasi jääb püsima, et rahvussotsialism kiskus maha barjääri, mis lahutas rahvast tema enese missiooni teostamisest, ja sellega teostus meie poliitilise elu uuestisünd. Mis aga varem oli ainult odav lööksõna, sai niüüd tõsiasjaks: see oli vaba tublidele. Meie, sakslased, ei saanud mitte võrdseks õigustelt ja kohustustelt, küll aga võimalustelt.

Sügavalt sümboolne on asjaolu, et selle Flandria küla nimi, kus 1914. a. novembris saksa üliõpilased tormasid „Saksamaa"-lauluga huultel vaenlase kuulirahesse, tõendades seega, et on veel midagi kõrgemat kui haridus — nimelt julgus,

et see nimi sai pealkirjaks teosele, mille ainsaks eesmärgiks oli avada tee hariduse omandamiseks.

Saksamaa vajab oma kõrge teadusliku, kunsti- ja poliitilise elu juhtkonna kõrval keskmist juhtkonnakihti, mis on kitiks rahvuslikus elus üldse. Meie rahvas omab rohkem loomupäraseid juhivõimeid, kui meie aimame. Me peame need ainult avastama ja otstarbekalt rakendama. Ka vaimse elu juured asuvad rahvas. Rahvas on allikaks, kust me ammutame kogu oma jõu.

Suure ja väikese vaimse töö suhtes võib tunda ainult suurimat austust. Sellele võlgneb rahvas tänu suurc osa oma praeguse tsiviiliseeritud eluvormi eest, oma majandusliku olemasolu ja sotsiaalse elu alusmüüride eest. See vaimsete pioneeride töö ei ole ei üleliigne ega ka niisugune, milleta läbi saaks. See teeb meie Saksa ülikoolid ja teaduslikud instituudid maailmakuulsateks inimvaimu haridus- ja kasvatuskeskusteks. Siin töötavad uurijad ja mõtlejad sõduritena oma ülesannete kallal.

Ka ülikoolis toimus revolutsioon. See lõi õppivale noorsoole uued sidemed mitte ainult rahvaga, vaid ka teadusega. See heitis sealjuures palju üle parda.

Aga ärgu seepärast öeldagu, et sellega on akadeemilise elu romantika täielikult kadunud. Igal ajastul on oma romantika, — see tähendab, oma poeetiline kujutlus elust. Meie aeg on ainult karmim eelmisest, kuid romantiline on see nagu toogi. Kõmisevad mootorid, õhuruumi vallutavad tehnilised leiutised, grandioossed tööstuslikud loomingud on meie romantika riik. Siin on teadlaste ja uurijate tööpõld. Siin omandab ta ka kogu rahva austuse ja imetluse, mis kuulub õigusega temale. See sõda instituutides ja laboratooriumides ei ole mingiks kõrvaltandreks. See on väga sageli otsustava tähtsusega võiduks. Pärast sõda tänab rahvas oma tehnikuid, leidureid ja uurijaid põlvili, kui ta kuuleb, missugust osatähtsust omasid nad võidus.

Dr. Goebbels meenutas seepeale akadeemilisele noorusele sellest tulevnevaid kohustusi ja nentis nende ülesannete puhul:

„Siin peitub teie uue elu romantika, siin kasvab ka meie ajastu uus haridusideaal: karm, spartalik, eemal igast võltsist ja magusast romantikast, suunatud sellele, et teha heaks meie ajalooline eksimusi ja püstitada saksa rahva suurriik, vaba kõigist köidikuist ja pühendatud ainult oma rahva elule ja tulevikule."

„Vaikne Saksamaa," lõpetas dr. Goebbels oma kõne, „ei taha praegu langeda unistustesse ja fantaseeringutesse, vaid teenida targalt ja sihikindlalt suure aja reaalseid ülesandeid kogu tundejõuga ja väsimatult võitleva uurimisvaimuga. Siis võib Friedrich Nietzsche sõna „Zarathustrast", kunagi hüüdud generatsioonile, kes ei omanud selleks vähimatki arusaamist leida täitumist meie ajastus: „Niüüd peab kõige leebem sinus muutuma rangeimaks. Kes end alati on palju säästnud, see haigesfub lõpuks oma paljus säästmises. Küidetud olgu, mis teeb tugevaks!"

Pilt raskete võitluste keerises seisvast linnast

NOVOROSSIISK — KUBANI SILLAPEA TUGISAMMAS

Esiteks tuiskas karmi võitluse põrgu üle Novorossiiski. Hiigeljõud vapustasid maju, sonkisid tänavaid ja mängisid suurte kivilahmakatega. Teras- ja raudkolossid ragistasid üles sillutise ja lõid tormates tuhandeid haavu. Kõrgel õhus mürises ja kohises hävitavalt, kuni kõu kadus järsult tõusvate mägestikkude vahel ja kaugel Musta mere kohal.

Mis teab sõdur idalinnade saatusest? Tal on nende kohta oma hinnang. Tema mõõdupuuks on tema panuse karmus. Seepärast on Novorossiisk karmide võitluste hinnana vajunud sõduri teadvusse. Seejuures on viimasele ükskõik, kas tsaari väed 1912 kolmandas Vene-Türgi sõjas lahesoppi peidetud vana türgi kindluse Sudžuk-Kaleh vallutasid ja täiesti hävitasid. Samuti ei huvita teda, tsaar Nikolai I 1835 rusudele ehitas uue linna Novorossiiski, mille Krimmi sõjas inglise-prantsuse laevastik raskelt pommitades jälle hävitas. Kuski on sõdur lugenud, et 18. juul. 1918 uputati Novorossiiski lahes vene Musta mere laevastik, välja arvatud laevad, mis olid sakslaste poole üle läinud. Kunagi on ta kuulnud, et Novorossiiskis oli tekkinud hiigel-relvatööstus, et sadam oli suurimaks välisliiklussadamaks Nõukogude Liidus, et elanikkond, tänu tööstusele ja suurtele tsemenditehastele, mis andsid kolmandiku kogu Nõukogude tsemenditoodangust, lühima aja jooksul oli tõusnud saja tuhande piirile.

Alates esimesist võitlusist ei ole sõjalärm linna kohal veel vaibunud. Päevad ja ööd kumisevad granaatide plahvatustest ja kuulide vingumisest. Vahetevahel vaibub lärm, siis paisub see jällegi põrguks, raud, teras ja kivid trummeldavad maapinnal, majaseinad vajuvad laiali, puud langevad nagu kirvehoopide all, tänavasillutis ja lubjane pinnas avanevad. Vahel seguneb Kaukasusest ja merelt puhuv torm granaatide ulgumisse. Siis jällegi kohiseb vihma. Vesi täidab augud, ühineb väikesteks ojadeks, mis voolavad punkritesse ja kraavidesse ja pehmendavad maapinna sitkeks savipudruks. Kui aga mõni päev avaneb tume pilvvaip heledaks kevadiseks sinaks ja päike põhib uduse halluse merelt, linnalt, mäestikuteedelt ja metsadelt, laseb särada kõrgustikkude lumistel harjadel Musta mere kohal ja heidab rohelise loori üle metsistunud aedade ning nõlvakute, puudutavad mõtted ja tunded, vaadates ärkavat elu, sõdurite surnuaia ümber viimseid piire.

Lõunapoolseilt mägedelt vaadatuna lamab sinakasroheline kitsas mereriba päikesepaistes suure lahutava käena linna põhja- ja lõunaosa vahel. Mõlemal pool veeriba, kaimüüride ja järsult tõusvate nõlvakute vahele on surutud majadeblokid, mille kitsus kaob alles lähes avardudes üksikuiks onnideks ja aedadeks. Kõrgustikult vaadatuna näib linn peaaegu rahulikuna, piiratuna teravvalgetest lubjakivimägedest, kõngastest ja merest.

Mis aga ülalt näivad roheliste aedadena, on soo ja üleujutatud aiamaa. Purustatud pumbaseadmed on muutnud kõik väikeseks järvepinnaks, mille soodest ja loikudest kostab konnade õudset krooksumist. Pajuvõsud läigivad kuldkollaselt, ja rohelisetsse nurgakestesse on peitunud konnakapsaste liik. Granaadid on rebinud puid mullapõuest, need kõdunevad nüüd aeglaselt.

Ka kõrgustikult silmatud kord majarivides on pettepilt. Nõgistunud aknaja ukseavad vahivad tardunult tühja teed. Rusud koormavad rususid, tänavad ja kõnniteed on külvatud klaasikildudega ja tühjade raamide kohale on naelutatud kastikaasi. Suurtes ehitistes haigutab õudne tühjus. Traatidepuntrad ripuvad murdunud mastidel. Lapsevoodid roostetuvad rohtunud aedades. Vana reklaami plekksildid ripuvad lommis kõverail seintel. Roostetunud ja üleskistud rõõbaste kõrval lamavad põlenud raudteevagunite rusud. Seal,kus vanasti sõitsid kaide vahel laevad, tõusevad veest uppunud paadid. Kõige selle kohal lasub aga tume paksuits. See voogab nõgisest, põlenud ehitisest rõõpapaaride kõrval ja rullub laisalt üle hävingupildi.

Tolmunud müürijäänuste kõrval näib kõik surnud olevat. Kuid siiski valitseb siin elu. Varemetes ja keldrites konutavad veel inimesed, mõned arglikult peitunud tugevate kindlate müüride vahele, teised esialgu veel oma vanades korterites, kust neid seni ükski pommirahe pole suutnud välja tõrjuda. Kas nad alati seal on elanud, seda ei tea keegi. Nad on ohustatud linnaosast kolinud julgemasse linnajakku. Tühjadest majadest on nad endale toonud kõik vajaliku ja vegeteerivad nüüd lootuse ning hirmu vahel. Mõnedele on kevad kinkinud pisut elujulgust. Nad on koristanud killud oma aedadest, kaevanud maapinna ümber ja korraldanud seda uueks külviks. Mõned kükitavad aga päevad ja ööd oma urgastes ja ootavad. Nii nagu vana emakene meie keldripunkris, kes hommikust õhtuni istub palveraamatute taga ja kelle palvesosin öösigi tungib läbi suletud uste meie tuppa. Seejuures peegeldub tema näos sama lapselik-usklik naiivsus, mida kohtasime väikeses mürskudest rikutud kirikus vana purustatud turu kohal, kui ükskord — pühapäevahommikul — bolshevistliku terrori ajal tühi ja mahajäetud ehitis vaevalt suutis mahutada inimesi.

Suur turg, mille kohal nõlvakul asub väike kirik, on rusudeväli. Kuid tänagi peetakse turgu. Päev-päevalt, tihedalt kokkusurutult väikeses kõrval-tänavas, mida varjab kuulidest läbistatud majade-rivi. Turg algab vara hommikul, kui mere ja mäekõngaste kohal ripub sageli uduloor. Suure kokkusurutud inimkera sumin meenutab mesilaste pereheitmist. Pikkades ridades, tihedalt üksteise kõrval, konutavad mehed ja naised tänaval. Nende vahel tunglevad ostjad, naiste juures on ülekaalus peerättide määrdunult valge värv, millesse vahetevahel seguneb mõningate noorte vtütarlaste mütside terav kirevus. Kaubad, alates roostetunud naeltest kuni kirjude päberitarveteni, vanad närud, harvad toidualnetejäänused, kahtlaselt värvitud marmelaadid ja tume kopitunud tubakas, tuletavad meelde Prantsusmaa sadamalinnade täiturgusid. Ainult kõik on veel algelisem, kopitanum, mustem. Kauplemise on vahetamine ammugi kõrvale tõrjunud. Kõik mõõdud ja väärtused on kaotanud oma mõtte.

Õhtuhämaruses mõõduvad grenaderid. 25-meheline lõõgirühm, mitte enam. Teraskiivrid ripuvad veel võõl, näod on otsustunult ranged, kõik meeled pingul. Mõne meetri järel vahetatakse välimütsid kiivritega ja haaratakse käsigranaatide järele. Sest seal — pimedusest neelatuna — lamavad Nõukogud . . .

Austraalia Inglismaa ja USA vahel

Kui Austraalia tööerakonna juht Curtin oktoobris 1941 peaministri koha üle võttis ja moodustas teist korda Austraalia liiduriigi ajaloos tööerakonna valitsuse, pidi ta teadlik olema, et Faddeni konservatiivne valitsus, kes tugines ühinenud Austraalia ja põllumeeste erakonnale, oli küll esindajate kojas 36 häälega 33 vastu vähemusse jäänud, kuid et tal senatis oli siiski kindel enamus, ja et tööerakond oli seetõttu sunnitud töötama koos teiste erakondadega. 1940. a. 24. septembri valimised andsid ühinenud Austraalia erakonnale 25, põllumeestele 15, tööerakonnale 28, radikaalidele 5 kohta, millele lisandus üks sõltumatu. Alles järelvalimised ja parempoolsete erakondade seatud kõneleja, millega viimased kaotasid ühe hääle, nihutasid tasakaalu nii, et Curtin võis esindajate kojas arvestada teatud enamust. Siinjuures oli otsustav, et opositsiooni juht Fadden oli talle sõjaolukorras taganud sisepoliitilise relvarahu. Juba mõõdunud aasta aprillis loobus aga Fadden sellest vaherahust ja alustas obstruktsioonipoliitikat, mis kujunes eriti senatis valitsust äärmiselt takistavaks.

Võitlus valitsuse ja opositsiooni vahel muutus seega senati ja esindajate koja vaheliseks konfliktiks, mis tõusis haripunktile märtsis 1942 ühenduses Austraalia finantsseadusega. Juba tookord kõneldi parlamendi laialisaatmise vajalikkusest, ja ainult asjaolu, et esindajate koja uusvalimised ei olnud võimalikud enne käesoleva aasta juulit ja et uusvalimised senatisse pidid toimuma tuleval aastal, takistas tookord kohest laialisaatmist. Opositsiooni obstruktsioonipoliitika, mille tulemuseks oli lõpmatu lehmakauplemine senati ja esindajate koja vahel ja mis pidevalt solvas liiduparlamendi au, ei omanud ka opositsioonis eneses täit poolehoidu. Kohe pärast parlamendi istungjärgu lõppu käesoleva aasta aprillis eraldus ühinenud Austraalia erakonnast 10 senaatorist ja 7 esindate koja liikmest koõsnev rühm ja nõudis valitsuse vastase võitluse süvendamist, mida nad ilmselt ei suutnud teostada oma erakonna raamides. Rühma, kes nimetas end „rahvuslikuks teenistusrühmaks", juhtis endine peaminister Menzies, kel oli Austraalia poliitikute hulgas tihedaim side Londoniga.

Hiigelkahurid Atlandi vallil kaitsevad Euroopat vaenlase sissetungide vastu

Kui Austraalia parlament pärast 2-kuist puhkust käesoleva nädala algul talviseks istungperioodiks kokku astus, ilmnes kohe, et see rühm oli opositsioonis ülekaalu omandanud. Opositsioon esitas umbusalduse avalduse, mille valitsus ainult sõltumatu saadiku abil, nii siis ühehäälelise enamusega tagasi lükkas. Tulemusena väitis Curtin, et tal on võimatu antud parlamendiga edasi valitseda, ja palus kindralkuberner lord Gowrielt parlamendi laialisaatmist. Rõõbiti selle arenguga kulgeb episood, mis võib valimisvõitlustel osutuda tähtsaks. Umbusalduse avalduse käsitlemisel väitis töö- ja rahvateenistuse minister E. J. Ward, et nn. Brisbane-liini kaitsekavast, mille opositsioon valitsuses olles välja töötas, olevat tööerakonna valitsuse ülevõtmisel puudunud väga tähtis dokument, millises puudumises minister nähtavasti kavatseb süüdistada opositsiooni. Kuigi peaminister Curtin kohe vahele astus ja seletas, et dokumente ei puuduvat, ei rahunenud opositsioon enne, kui Curtin lubas kokku kutsuda kuningliku uurimiskomisjoni ja uurimise lõpuni minister Ward'i ametist vabastada.

Kõik need sisepoliitilised võitlused näivad kümmalised ajal, mil Austraalial, Jaapanist vastast arvestades, peaks tõepoolest olema tähtsamaid ülesandeid. Inglisesõbraliku Menziesi esilekerkimine näitab aga, et siin on tegemist enam kui sisepoliitiliste küsimustega. Samal ajal, kui Jaapan Austraaliat ähvardab, võitlevad Ühendriigid ja Inglismaa vaikselt, kuid kangekaelselt võimu pärast. Algul pidi Briti valitsus nõrkuse tõttu Vaikses ookeanis andma Ühendriikidele teatud õigused, mis kujunesid juba enne sõja puhkemist Jaapaniga tööerakonnas võimu ülevõtmiseks. Nüüd tunneb Inglismaa end pärast USA raskeid kaotusi nähtavasti küllalt tugevana, et oma õigusi pisut enam rõhutada. Tulemuseks on valitsuskriis otsustavate uusvalimistega. Peale selle on huvitav, et parempoolsed erakonnad kavatsevad peaargumendina tulevais valimisvõitlusis kasutada suurejoonelist sotsiaalkindlustusprogrammi, — võte, mille nad ilmselt Churchillilt on õppinud. Menziesi rühma reaktsiooniline element, mis alguses ägedalt sellele mõttele vastu hakkas, on arvatavasti veendunud võtte väärtuses valimiste huvides.

Vaenlase tankitüübid praeguses sõjas

Saksa sõjaväe juhtkonnal on vallutatud tankide muuseum — või ka vaenlase lahinguratsaväe koletiste ülikool. *Sõjamasinad, mis siin asuvad, on sooritanud esmaklassiliste inseneride ja* valitud ohvitseride juhtimisel katsed oma liikuvuse suhtes maastikul, vastupanus rünnakule ja oma rünnakuvõimes. Katsed toimuvad mägestikkudest lõhestatud Kesk-Saksamaa metsamaastikul. Tulemuseks on pikad uurimustabelid, mis sarnanevad teaduslikest laboratooriumidest saabuvate aruannetega, ja esitised saksa vasturelvade konstruktoritele, mis antakse edasi tankitehastesse kahurimontaažhi-tööstusse. Rindevõitlus kordub siin näilistes lahingutes viimsete intellektuaalsete peensustega.

Juhtiv ohvitser püstitab siin teesi, mida kõik kõrgemad komandoasutised ei jaga, mis aga siiski väga huvitav on: tank on rahvapsühholoogia tulemus.

PRANTSLASTE ALGELISED TANKID

Prantsusmaa on ehitanud mõned kohmakad, kuid paksult soomustatud „char'id", mis kehastavad defensiivõpetust ja olid mõeldud raudplokkideks, mis muudaksid vägede kõrval tardunud kaitserinde veelgi tardunumaks. „Renault"- ja „Hothkiss"-tüübid mõjusid kaudselt stagneerivalt sõjalisele seisukorrale. Prantsuse tankid ei saanud hajuda ja sadu kilomeetreid vallutades vastase lauskmaale tungida. Enamasti moodustab nende meeskonna kaks meest. Omavahel ei saa nad opereerida mitmelülise kehana. Side tankide vahel on nii primitiivne, nagu seda võimaldab pilk teraskongi kitsast vaatepilust. Prantslastel on veel „Dreadnought", ehitatud ideede kohaselt, mis valitses lühikest aega pärast esimest maailmasõda, 72 tonni raske koloss, mille pikkus jaguneb kolme kuni nelja vaguni platvormile. 13-liikmelise meeskonnaga, kuid milje soomus praeguste kahurite ees plekina praguneb. Veel 1940. a. oli Prantsusmaal hääli, mis pooldasid selliste sõitvate *mandrilaevade juurdeehitamist.* Saksa sõdurid leidsid need 72-tonnilised hiiglased ainult liikumatute raudteepakkidena, mis olid alles lahingumaastikule ümber laadimata.

INGLISE RISTLEJAD-TANKID

Inglise tankide ristlejaklass läheneb saksa asjatundjate otsuse järgi juba enam ideaaltankile ja meie sõja praktikale. Ülekanne mereväe-elemendist ilmneb juba nimes. Tankidel on head mootorid ja nad läbivad pikki maa-alasid. Nende soomuskatet on kiiruse ja ulatuvuse kulul vähendatud. Nende taktikaline tähtsus vastab torpeedosalga tegevusele ulgumerede mõõtmatus kauguses ja nad on pariminj sobivad — *samuti iseloomustav* — Inglise koloniaalriigi kuumadele ja harvalt asustatud aladele. Inglise tank on Aafrika-tank. Tal on kitsas ketilaius. Euroopas ei olnud ta tegevus ilmekas. Euroopa-tank ei näi inglasele eriti hästi sobivat.

USA HEA SEERIATOODANG

Nõukogude Liidus ütles see üles ja jagas ühist saatust Põhja-Ameerika tankiga, mida Nõukogude liitlased kuigi kõrgelt ei hinnanud. Siia kuulub näiteks „General Stuart", Põhja-Ameerika luure- ja kaitse-tank, varustatud 5 kuulipildiaga, ja isegi „General Lee", kuigi viimasel on mootoriomadusi, mis teda soovitavad. Kuid selle piirjooned ei ole harmoonilised, ta siluett on veider ja kõrge. Sama arvustus ei ole aga kehtiv Põhja-Ameerika tanki viimase arengutulemuse — „Sherman'i" — kohta, mis on Põhja-Ameerika laboratooriumide tippsaavutisi ja ühtlasi oma kilpkonntanuga, mis tõuseb ühes tükis vanni ja torni kohale, Põhja-Ameerika terasetööstuse tunnustamisväärseks tooteks. Esmajoones paistab silma seeriatoodang. Põhja-Ameerika autotööstuse peaaegu arrogantne kiiruse, sõidupehmuse ja voolujoonelisuse nõue. Tal on pehmed kummisaapad, s. o. lülikettide kummipolster, olles seepärast arvatavasti suurel määral mõeldud tsiviliseeritud maastikule, tõlgituna strateegiasse: Aafrika Tuneesia kultuurmaastikule või Euroopa invasiooniks. See tank on Saksamaa vastaste tippsaavutiseks. Kuid õige perspektiivi saame alles Nõukogusid vaadeldes.

NSVL-U KOPEERITUD MODELLID

T 34, millega Nõukogude Liit astus 1941. a. sõtta, 7,5-lise pikatorulise kahuriga, napi kilpkonntanuga, vanni kaldseintega, sepitsetud lülikettide laia käppkäiguga, mis kandsid 26-tonnilist raskust niihästi üle raba- ja soo- kui ka liivase stepimaastiku, oli tookord parimaks Nõukogude tankiks. Nõukogude Liit esines sel puhul mitte kurnatud proletaarlasena, vaid kapitalistliku tööstus- ja leiutus-mitmekesisuse ekspluateerijana. Mõningais aparaatides saab näiteks kasutada saksa firma „Bosch" äseosi, niivõrd on Nõukogude süsteem kopeeritud saksa leiutisilt. Nõukogude Liidul olid ainsa rahvusena juba enne käesolevat sõda täielikud seeriad, mis olid näiteks 1932. a. sügismanöövritel proovitud. Manöövrikogemustest — jällegi toetudes välismaa tehnilistele rekorditele, nagu Põhja-Ameerika kiirtankile „Christie" 90- kuni 110-kilomeetrilise tunnikiirusega — arendas ta iseseisvalt uusi seeriaid. Nõukogude Liit on seejuures nagu Saksamaa ja Inglismaagi jõudnud operatiivse soomusveokini: tankid opereerivad salkades, järjest enam jalaväest eemaldudes etteulatuvatel lahinguväljadel. Ainult väike osa võitleb taktikaliselt koos jalaväega. Nii oli see mõeldud. Nii võitles T 34 ka tegelikult, kuigi ainult taganemislahinguis. Kuid positsioonisõda viis siingi konstruktori ja strateegi operatiivse idee taktikalise välja kitsaisse raamidesse tagasi. Nõukogude Liidus kopeeriti Vickers Armstrongi amfiib-tanki isegi kaks korda. Samuti omatakse raskelt liikuvat mandri lahingulaeva — teine Nõukogude mõtlemise variant —, 52-tonnilist 3 torniga mõjuvat lummutist, mil aga on liiga nõrk sein. Esimesed neist koletistest peatusid juba 1941. a. Lembergi juures. Nad muutusid üha haruldasemaks ja varsti puudusid nad hoopis.

MODERNSED SÕJAMASINAD

Et viimaseid nähtusi — näiteks Põhja-Ameerika „Sherman'i" või saksa „Tiigrit" — õieti mõista, tuleb tanki all ette kujutada tulejõu, kiiruse ja vastupanu koondist, tõlgituna tehnikasse: kahuri, mootori ja soomuse ühendust. Autokere ehituse probleemid muutuvad siin veelgi paradoksaalsemaks. Kogu tanki või ainult mootori mõõdete lihtne suurendamine ei tähenda midagi. Kiire tank peab olema kerge — raske tank liigub vaevaliselt. Kahuri kaliiber kandub üle laskemoonale ja lõpeb tavaliselt sajakordselt korrutatud varugranaatide tagavaraga. tankidel on neid harilikult kaasas 100 rükki. „Sherman" on sellekohaselt siis lükuvalt mõtleva strateegia tulemus, ta on jooksutank, seda enam et põhjaameeriklane kavatseb temaga joosta heal, nimelt Euroopa maastikul. 7,65-lise kahuri kaliibriga ületab ta pisut senised välismaised tippsaavutised. Meeskond on vieliikmeline. Sisemus on ruumikas. Lennukimootor on kerge. See on seeriatoodang nagu terasmantelgi, mis on peaaegu elegantselt modelleeritud ja pakub rõndavale granaadile voolujoonelise põrkepinna. Saksa sõdurid Tuneesias said temaga hakkama, kuid nad teavad, milline hädaoht peitub selles tankis karinähtusena.

Meeldiv uuendus on kahuri stabiliseerimisseadeldis, mis on lülitatud võllisüsteemi ja võimaldab ebatasasel maastikul kahuri ühtlast sihtimist. Süsteem on üle kantud mere-kahurväelt maapinna hoopis tugevamaile võngetele. See on esimene sellelaadiline katse maailmas.

Rünnakukahur, saadetuna jalaväe lõõgirühmast, liigub vaenlase seisukohtade suunas, murdes maha igasuguse vastupanu

RELVA-SS OLEMUSEST

SS-sõjakirjasaatja Andreas Albrecht

Rahvussotsialistliku liikumise alged ulatuvad sõdurlusse, mis pärast esimest maailmasõda, tõrkudes uute võimude vastu, ei leidnud rahu ja otsis seepärast poliitilisi avaldusvorme. Kodanliku maailma mõõdupuuga ei saa mõista nende meeste isiksusväärtusi, kes pärast 1918. a. kuulutasid riigile sõja. Aga mitte ainult uuesse riigisse ebasoodsalt suhtuv ümbrus ei mõistnud poliitilise sõdurluse sellist vormistumist, mis pärast võimuletulekut ka sõjaliselt hakkas kujunema. Tookord küsis nii mõnigi oma sisemuses, võideldes ausalt ajakohase poliitilise suundumuse tunnetam. pärast, arengu eesmärgi ja mõtte järele, mis tema arvates näis suubuvat pimedusse, kuna nad valeesti mõistsid ajendeid, pidades neid juurduvaks liigselt isiklikus ja läbinähtamatus. Veel ei näinud nad perspektiive, mida nõudsid riigi taasehitamisele ja tema kindlustamisele sisemiselt ja väliselt ülekantud väimse-poliitilise revolutsiooni seisukohad. Nende eee kuhjus, esialgu veel mõistmata, noore riigi totaalsusnõudluse uudsus kõigi selle kaasnähtuste, järelduste ja tuletustega.

Oma riikidesüsteemi vanades vormides tarretunud Euroopas oli Saksamaa juhtkonnal raske ülesanne astuda vastu säilitamise edasitöötavatele jõududele liikuva tõrjega ja takistada nendele sissetungi noorestatud riigiorganismi. Kuid siin asus juba Saksamaa teel, kes äsja oli esitanud juhtimisnõudluse mandril, mele sajandi suure arvetelahendamise ähvardav vari, esialgu *võib-olla küll ainult tajutav juhtkonna* kaugele tulvikku ulatuvale uurivale pilgule. Selline oli ülesannete baas, millele tõusis see poliitiline sõdurlus, ei saada järjest vastutusrikkamaid ülesandeid. Väike kuid lõõgivalmis aparaat, elastne ja liikuv, tunnetades arengust sõltuvat, esialgu ainult poliitilise pinnaga piirduvat ülesannete ala. Täites neid lalaldast kohustusi, on ta kasvanud. Ta on kohanenud kõigis olukordades, kuhu teda asetati. Vastavalt *aktiivse vähemuse dünaamilisele* seadusele oli ta tegevust aluštanud, ja hoolimata kõigist organisatoorse arengu ja ülesannete muutustest on ta selliele seadusele ka truuks jäänud.

Tookordse „staabivahtkonna" käputäis mehi allus juba valiku karmile põhimõttele, olles arengu algrakuks. Kahekümne aasta eest, ajal, mil toimus noore liikumise tormijooks Weimari riigi kindluste vastu, loodi „staabivahtkond" kaitseväena poliitilises võitluses eksponeeritud liikumisjuhtidele. Kui temast hiljem kujunes „Lööginrühm Hitler" ja lõppeks pärast partei uuestimoodustamist 1925. a. „Schutzstaffel", oli liikmeskond arvuliselt ikka veel väga väike, tingituna rangest valikust. Kogu tolleaegsel Saksamaa maa-alal oli umbes 300 SS-meest, kui Adolf Hitler 1929. a. Heinrich Himmlerile usaldas „Schutzstaffel'i" väljaehitamise. See oli hädavajalik, mis sõltus juba liikumise kasvamisest, samuti mõjutasid seda eelseisvad suured sündmused: vahekorrad sisevaenlastega jõudsid lõpufaasi.

SS riigijuhina alustas Himmler võimatult oma alluva organisatsioon: tegevusvälja lalendamist, andes talle uusi ülesandeid. Seega tegi ta etteval. mistusi vastutuse ülevõtmiseks. Ühtlasi andis ta aga koondatud poliitilisele sõdurite ühiskonnale nende maailmavaatelist kasvatust, süvendades neilt nõutava vaimse-poliitilise hoiaku, lailadase kohustusteväljaga, esmajoones aga, karmide isiklike elureeglitega ja rassipuhtuse printsiibiga järjest enam ordulimet, mis oma liikmelt nõuab iga ohvrit rahvusliku ühiskonna hüvanguks. Organisatsioon kasvas tulevikus küll ka arvuliselt, aga oluliselt siiski proportsioonis partei tugevuse ja ülesannetega. Tema jõud peitus ja peitub praegugi sisemises suletuses. Ta jä selleks, mis ta oli — aktiivseks vähemuseks. Kui Adolf Hitler Saksamaa juhtimise üle võttis, seisis SS riigijuhi käsutuses ainult 50.000 meest.

Sõjaline element ei olnud „Schutzstaffel'i" olemusele võõras, sest ta esimesed liikmed olid suuremalt osalt rindesõdurid ja vabatahtlikud võitlejad. Tuhanded, kes aastail enne võimuletulekut siia lisandusid, tõid kaasa sama vaimu. Seepärast ei ole ebaoluline, et kümne aasta eest kerkisid üldise SS-teenistuse ja julgestusteenistuse kõrval esile erilised ülesanded tekkis esimene aktiivne kasarmeeritud relva-SS üksus — „Leibstandarte Adolf Hitler", mille komandöriks oli Sepp Dietrich, praegune SS-obergruppenführer ja relva-SS kindral. Mõõka dega Tammepärja kandja. Edasi jätkus SS-käsutusväe ning pealuuüksuste moodustamine, millele lisandus rügementide „Deutschland", „Germania" ja „Der Führer" formeerimine. Välismaal ümbritseti neid üksusi surnuist ülestõusnud tugeva saksa sõjaväe kõrval sünge oreooliga. Kõlas sõna „pretoriaanide kaardivägi". Samal ajal aga, kui püüti relvastatud SS-üksuste moodustamist oma soovi kohaselt tõlgendada, oli juht juba otsustanud, et noore relva-SS üksused astuvad saksa sõjaväe kõrval välja riigi kaitseks, kui see osutub ükskord vajalikuks.

Ja nad olid siis ka kohal. Traditsioonideta astusid nad vana kuulsusrikka saksa armee noorte diviiside kõrvale. Poolas veel rügementidena, läänes juba suletud diviisidena. Range distsipliin, karm väljaõpe. Tõlzi ja Braunschweigi junkrukoolide kasvatustöö juhtkonna ala kandis siin pärast pikk aastaid vilja. Juba esimestes selle sõja sõjaäikudes põhjendas relva-SS ridades marssiv poliitiline sõdurlus oma noort relvakuulsust. Inglased nimetasid sihvakaid sõdureid, kes kihutasid nende eliitvõcosi enda ees — „Leibstandarte Adolf Hitler" Euroopa ajalool, lahinguväljadel Flandrias ja pealuu-diviisi La Bassee kanali juures —, „mustadeks kuraditeks", „Välkmehed" — oli prantslaste ja belglaste nimi SS-diviisi „Das Reich" ja politseidiviisi sõduritele, kellega nad kokku puutusid Grebbe-liinil ja Champagne'is. Balkani sõjakäigus teostas diviis „Das Reich" julge löögi Belgradile, „Leibstandarte" seevastu murdis läbi Klidi. kitsuse, ületas otsustunult Patrase väina ja pühkis inglased Peloponnesoselt.

Rikastunud uute diviiside ja brigaadidega, marssisid SS-üksused jälle saksa vägede eesotsas, kui Saksamaa alustas lööki ida hädaohu vastu. Politiitilistest traditsioonidest tulenev faktiline võitlusvaim, karmus ja vastupanujõud kandsid neid läbi raskeimaist relvaheitlustest ja tuleproovidest. Ida lahinguväljadel on nende lipud kattunud hääbumatu kuulsusega. „Leibstandartel" Rostovis ja Taganrogis, „Das Reich'il" Jelnja, Rzhevi ja Kiievi juures, pealuu-diviisil nende eesotsl langenud unustamatu komandöri, Tammepärja-kandja, SS-obergruppenführeri ja SS-kindrali Eickega Valdai kõrgustikul ning Demjanski katlas, SS-ratsaniikkudel Rzhevi ja Belõi juures ja sõja algusest saadik Nõukogude Liiduga vahetpidamata idas seisvail diviisidel — „Wiking'il" Nogai steppides, Tereki ääres, „Nord'il" Karjalas ja politseidiviisil Leningradi ees. SS-diviiside vankumatu võitlusjõud ilmnes eriti raskeis esimese ja teise sõjatalve võitlusis. Kui käesoleva aasta esimestel kuudel Nõukogude uputus loodus. katastroofi elementaarse jõuga tungis üle Harkovi Dnepri ja Donetsi vahelisse ruumi, mille pärast meeleheitlikult võideldi, ähvardades kõigutada kogu saksa lõunarinnet, panid selle seisma esmajoones I. SS-tankikorpuse SS-tankigrenaderide diviisid — „Leibstandarte Adolf Hitler", „Das Reich", „Totenkopf" — koos diviisiga „Gross deutschland", vabastasid Harkovi ja surusid lakkamatu pealetungi Donetsi taha tagasi.

Juht ise on sõnadega oma „tublide SS-diviiside ja SS-politseiüksuste alati samast ja eeskujulikust julgusest ja tugevusest" tunnustanud relvaga võitlevat politiitlist sõdurlust. Vaenlase propaganda ei ole aga jätnud midagi kasutamata, et tumestada armee ja relva-SS sõdurite eeskujulikku relvavendlust muinasjuttudega paremast toitlusest, relvastusest ja SS-üksuste puhkussoodustustest. Üksused võitlesid talvevõitlustes tihedalt õlg õla kõrval. Vähimatki soodustust ei oleks saanud varjata. SS-üksustele on aga enesestmõistetavuseks, mis sõltub juba neid kohustavaist traditsioonidest, seista võitluses vastasega tulipunktis. Kui seepärast mõne SS-üksuse relvastus tõesti normi ületab, siis ei kadesta teda sellepärast ükski sõdur, sest siis on tegemist eriti raskete võitlusüles. annetega lõõgiüksusega, kes rakendatakse tegevusse, kui tuleb takistusi teelt kõrvaldada. Nõukogud on ühe SS-diviisi teise järel surnuks tunnistanud, nad on aga kõik alles olemas. *Tõsi küll, nad on kandnud raskeid* kaotusi, lõõgidiviiside rügemendid hõrenevad, aga ikka jälle on ilmnenud kui kõrgele on arenenud Saksamaal iksikvõiteleja vaim. Ja ikka olid need üksikud kohal, kes panid vastu masendavale ülekaalule, need üksikud, kes *selles sõjas on tähtsamad kui kunagi* varem. Salla ja Demjansk, Uman ja Dnepropetrovsk on selle surmaks valmis võitlejaslikkuse mõisteks.

Tähtsa sõjalise ülesande kõrval ei ole poliitiline sõdurlus unustanud oma igivana poliitilist ülesannet. Tal ava. nes võimalus mõlemad liita. Vastavalt rahvuspoliitilistele eesmärkidele on relva-SS avanud oma read Kagu-Euroopa ja Doonau ruumi saksa asundusalade noorsoole. Kümned tuhanded vabatahtlikud voolavad temagse Siebenbürgenist ja Banaatist, Batshkast. Shvaabi Türgimaalt ja kõigist neist piirkonnist, mis sajandeid Saksamaast eemaldunult on vapralt säilitanud oma rahvuluse. Noored vabatahtlikud sakslased kjuluvad peaaegu kõigisse SS-diviisidesse, SS-ratsaväediviis Tammepärja-kandja, SS-brigaadijuhi Fegeleini juhtimisel ja Kagu-Euroopa mägedes edukalt bandiitide vastu võidelnud SS-mägestikuküttide diviis „Prinz Eugen" SS-grupijuhi Phlepsi. Doonau saksluse markantseima sõdurliku esindaja juhtimisel koosnevad peamiselt saksa vabatahtlikest, kes vankumatult kinnitasid ja tõendasid oma ühtekuuluvust üldsakslusega spontaanse ühinemisega ja vereohvritega. Nende vereohvri võimsaks poliitiliseks tulemuseks on liginemine Saksamaale.

Truu oma raudseile mõistetile veresaa rassist, on relva-SS ka teistele germaani rahvastele läänes ja põhjas üle ühise vaimse-poliitilise silla esitanud uleskutse vereühtsuseks sel Euroopa saatustunnil. Üleskutse sõttas ega jäänud sõnakõlksuks. Tuhanded noored Norra, Taani, Flandria ja Madalmaade sõdurid seisavad ida-sõjakäigu alguses saadik SS-diviisi „Wiking" ja teiste bolshevikega võitlevate üksuste ridades. Madalmaade SS-mees kannab Ruütliristi. Knut Hamsuni poeg seisab maailmavaenlase vastu võitlusse astunud norra kaaslaste ridades. Euroopa germaani rahvaste vaimu, ja poliitikaelu juhtivad mehed on liitunud relvaühiskonda. Surnud norra helilooja Sindingi pojapoeg on langenud võitluses bolshevismi vastu SS-meeste hulgas. Suur-Germaani mõte, mida SS laiadel alustel on aidanud läbi lüüa, ja teadmine üldgermaani vastutusest levivad. Alati on pühalikeks momentideks, millest laiad elanikekihid rõõmustades osa võtavad, kui kodumaa jätab jumalaga uute vabatahtlikega. Kamraadlikkuse elamus, ühine võitlus ja ühine ohver meie maailmajao tuleviku eest osutuvad järjest enam siduvaiks elementideks, mille jõud mõjub ka pärast praegusi sõjasündmusi poliitiliselt igaveseks. Germaani edasitung idaruumi — näib nagu oleks Rjuriku ja tema varjaagide vaim jälle elustunud.

Kodumaalt lahkujaile: „Õnn kaasa . . ."

Tartlaste südamlikke tervitusi lahkuvaile politseinikele

Laupäeval sõitis Tartust läbi eshelon, mis viis Riiga suurema grupi välispolitseinikke, kellede hulgas oli ka rohkesti tartlasi. Saades Tallinnas väljaõppe, lahkuti nüüd sealt oma ülesannete täitmisele, seljas saksa välispolitsei pruunikaeluseline munder, mille varrukal hõbedaste lõvidega Eesti vapp.

Lahkuvat politseipataljoni olid Tartu jaamas tervitamas linnapea K. Keerdoja, maavanem B. Methusalem, prefekt V. Roovere, abiprefekt V. Kulmar, SD-st välisosakonna juhataja E. Sihv ja teisi ametiisikuid.

Eshelooni saabumisajaks, kella 9-ks hommikul, oli perroonile üles rivistunud Tartu Prefektuuri orkester ja juteldes ootasid rongi saabumist kohaliku politseipere liikmed. Kogu jaamaesine kihas saatma ruttajaist, igal käes lilled ja pakikesed.

Rong tuleb! Mürtsudes lööb orkester lahti Ploomi marsi „Võiduteel", vagunist aga mängib vastu pataljoni oma orkester — tervitades perroonil viibijaid.

Rahvariides prefektuuri naisametnikud ruttavad kiiresti Tartu meeste vagunite juurde, et

kinnitada lahkujaile rinda lilli ja öelda: „Õnn kaasa!"

Tervitatakse pataljoni ülemat major Madissoni ja näitsik ulatab talle kimbukese valgeid lilli. Sealsamas seisavad ka adjutant kpt. H. Kübar ja tartlane kapten Hanimäe. Kõigile neile ulatatakse lilli ja soovitakse peatset nägemist. Rongi koosseisus sõidab kaasa suusataja Püss ja teisi nooremaid sportlasi.

Kõikjal perroonil on lahkujate ümber koondunud omaksed. Aga siin-seal ruttab jooksusammul ringi mõni vana emake või tütarlaps, käes lilled ja silmad läikimas — ta ei leia oma lahkujat. Ja see pole suures rahvahulgas sugugi kerge. Ometigi aga loeb iga hetk koosolemist rongi lühikese peatusaja vältel!

Koormatuna pisipakikestest — viimane „meelehea" kodust ja sõpradelt, astub mõni mees vagunisse, et vabastada end pakkidest perroonil jalutamise ajaks. Orkester mängib vahetpidamatult hoogsaid marsilugusid ja sekka ka mõne valsi.

Taamal on koondunud grupp Harju, Järva, Viru mehi sõõri ja laulavad kodumaa laule. Neil pole ju Tartus tervitajaid ja nii nad lõbustavad kõiki. Haaravalt kõlab:

„Hoidkem kõrgel Eesti rahvuslippu,
Eesti mehed — Eesti au kaitsjad!"

Eemal teistest seisab tõsisena politseinik Ilves, ühe käe kõrval valgejuukseline Aime, teisel pool Indrek. Väikesed mudilased tulid vanaemaga jaama isa saatma. Ema aga on käitisega metsatööl ja alles koju tulles kuuleb, et vahepeal isa on Tartust läbi sõitnud!

III jsk. politseiniku Viru lapsuke on tragi isale porgandeid kaasa andma: „Võta, isake, rongis on hea süüa!" Ja suurte silmadega jälgib poiss, kuidas isa kinnitab tema antud „teemoona" rihma vahele.

Noored sõbrad ja vanemad abielupaarid, kõigil on neil veel midagi head teineteisele öelda. Juba üle kümne aasta abielus olnud mees-naine vaatavad pisarsilmi teineteisele otsa, püüdes mällu jäädvustada teise ilme iga pisijoonekest. Neil on lahkumine raske, kuulutakse ju sõgavalt ühte.

Aga totaalne sõda haarab kõiki kaasa. Ja needki mehed teavad, et selle kiiremaks lõpuks on vaja kõigi ühist jõupingutust.

Mõni naine on tragi vagunisse minema, et näha, kuidas mees selle reisi sooritab: kus istub ja kus on ta seljakott. Üks noorik libistab hajameelselt mitmed korrad käega üle „Maximi" külma raua — see on ju ta mehele uueks kaaslaseks.

Kui hellalt tõstavad mehed oma naissaatjad vagunist. Õrnus on nende tumedas pilgus.

Rongi vile! Mehed ulatavad sõpradele ja siiajäävaile kaasteenistujaile käed, viimne kaelustus kallimalt ja mehise ilmeg astuvad nad vagunitesse. Nende siht on kindel — mehiselt võitlusesse!

Perroonil mängib orkester „Eestimaa, mu isamaa!" ja vagunist kostavad orkestrihelid „Mu isamaa, mu õnn ja rõõm". Kahe meie põhima laulu saatel lahkub rong, kadudes kaugele majade vahele. Perroonil aga seisavad saatjad, pilgud kinnitunud üha väiksemaks muutuvaile vaguneile. Kostavad revolvrilasud rongilt — sõdurlikult ülemeelik tervitus mahajäänuile.

Grupp Harju, Järva ja Viru mehi laulab võimsalt „Kaunistagem Eesti kojad"

Pataljoni ülem major Madisson vestleb saatjatega. Vasakult: prefekt V. Roovere, linnapea K. Keerdoja, pataljoni ülema adjutant kapten H. Kübar, maavanem B. Methusalem, pataljoni ülem major Madisson. Paremal: politseinik Luga saatmatulnud tütarde Mare ja Reedaga.

ERÜ presidendi tänuavaldus sõjaväele

Eesti Omavalitsuse juht dr. Mäe kui ERÜ president avaldas põhja julgestusvägede ülemjuhatajale jalaväekindral Bothile ja tema isikus saksa sõjaväele kirjalikult tänu ERÜ-le antud suure toetuse eest. Teatavasti korraldas saksa sõjavägi Eestis 20. juunil ERÜ Rahvustervikluse Nädala raames sõjaväepäeva, mille kogusissetulek, üle 100.000 Rmk., anti üle ERÜ-le raskustesse sattunud rahvaliikmete abistamiseks.

*

ERÜ Rahvustervikluse Nädala sissejuhatuse 20. juunil 1943 võttis saksa sõjavägi enda kätte, tähistades seega oma tihedat seost eesti rahvaga. Saksa sõjaväeosade majutamise asupaikades korraldati arvukaid tõsiseid ja lõbusaid üritusi, kontserte, ratsasõidu-demonstratsioone, loosimisi, mänge ja palju muud, mis hulga külastajaid kokku meelitasid ja elava kiituse osaliseks said. Päev möödus kõikjal suurimas üksmeeles ja südamlikus sõpruses rahva ning sõjaväe vahel. Meelsasti ja lõbusalt annetas igaüks, nii eestlane kui sakslane, ja tundis rõõmu ilusast päevast.

Silmapaistvalt heatahtlikult ja innuga tegutsesid päeva kordaminekuks ja sissetuleku suurendamiseks saksa sõjaväelased. Pirital aitas üks saksa veebel, kes „ameerika oksjonil" rahvahulga heakskiidu saatel välja pakkus pudeleid joodava märjukesega, tõhusalt kaasa päeva sissetuleku suurendamiseks.

Humoorika „oksjonaatori" püüdlikkuse tõttu osteti väike taskunuga 75 marga eest. Seda nähes haaras üks juuresolevaid saksa ohvitsere taskust oma isikliku taskunoa ja andis selle „oksjonaatori" kätte ERÜ kasuks väljapakkumiseks. Selle noa arvel suurenes ERÜ heaks kogutav summa jälle 45 Rmk. võrra.

Oli ju tarvis sotsiaalset üritust toetada, mis just puudustkannatajaile kergendust peab tooma. Seepärast on ka eriti rõõmustav nähtus, et korjanduspäeva rahaline tulemus täielikult õnnestus. Kuiud maha arvatud, kogunes üle Eesti 100.255,91 Rmk., mis on silmapaistvalt hea tulemus. Kõigile osavõtjaile kuulub selle eest südamlik tänu — nii saksa sõjaväele kaasabi kui ka kõigile annetajaile nende ohvrimeelsuse eest.

Sõjaväepäeva korraldamisega ERÜ heaks tasus saksa sõjavägi tänuvõlga soojade esemete eest, mis ERÜ on kudunud rinde jaoks. ERÜ korraldusel on rindevõitlejaile kootud üle 71.000 paari sooje villaseid kindaid ja sokke, mida eriti oskavad hinnata rindel võitlejad, kes talvises pakases idarindel peavad seisma vaenlase vastu.

Leegionäride omaste hooldamiseks määrati ametisse erilesannetega ametnikud

Eesti Leegioni Sõprade Seltsi tegevuse ülemaalseks ja laialdasemaks ning seltsi abi ja hoole leegionäride omaseile kättesaadavamaks muutmiseks on kohtadel kõigi maavalitsuste ja peale selle Tartu, Pärnu ning Narva linnavalitsuse juures määratud vastavad erilesannetega ametnikud, kes ühiselt kohapealse Eesti Leegioni Sõprade Seltsi osakonna juhatusega aitavad koha peal lahendada kõiki hooldusega ja teisi leegionäridesse puutuvaid küsimusi.

Valdades on samalaadiliseks vastavaks ametnikuks vallasekretär. Vallasekretärid ajavad leegionäride perekondade hooldamise asju, võtavad vastu sooviavaldusi ja aitavad kaasa leegionäride omakseile igasuguste küsimuste lahendamisel.

Eesti Omavalitsuse juht sõitis Saksamaale

Eesti Omavalitsuse juht sõitis laupäeva hommikul lennukiga Saksamaale, kus ta viibib 4 nädalat. Eesti Omavalitsuse juhti äraolekul täidab tema aset kohtudirektor Öpik.

Apteegipidamise õiguste andmine

Kindralkomissari Ametlikus Teatajas 1. 7. 43 nr. 25 avaldati määrus apteegipidamise õiguste kohta. Endised apteegipidamise õiguste omajad, kelle apteegid on natsionaliseeritud, võivad selle määruse põhjal taotleda endale õigust oma endise apteegi pidamiseks.

Vastavad avaldised kindralkomissarile tuleb esitada. Sisedirektooriumi apteekide osakonnale saalt saadav blankettidel.

Maaparandustöödeks uusi võimalusi

Käesoleval aastal tuleb müügile 500.000 põllutoru. Soovitav organiseerida torude ühistellimisi

Meie talupidajaile on juba ammu tuntud madalate maade kuivendamise vajadus ja rahuaegadel tehti neid töid kaunis laialdaselt. Suurem osa maakuivendamistöid on neil seni teostatud lahtiste kraavidega. Omariikluse viimaseil aastail õnnestus siiski preemiate ja riikliku juurdemaksu abil soodustada intensiivsemat ja otstarbekohasemat kuivendamist, nimelt kuivendust salakraavidega. Seetõttu tõusis ka savist põllutorude läbimõõk ligi 3-kordseks, ulatudes 1,56 miljoni tükini aastas.

Sõda on arusaadavail põhjusil põhjustanud tunduva tagasimineku maaparandustöödes, sest nende töödе jätkamine on olnud mitmesugustel põhjustel takistatud. Salakraavituse materjali osas on käesoleval aastal rõõmustaval kombel siiski loota juba paranemist. Kui veel mõõdunud aastal suudeti valmistada ainult 26.870 põllutoru, võib käesoleval aastal kindlasti loota juba 500.000 põllutoru müügiletulekut. Töö on käimas ja esimese osa põllutorude müügiletulekut võib oodata juulikuu lõpul. See võimaldab ka neil maapidajail veel käesoleval aastal kuivendust vajavaid põide torutada, kellel põllutorusid varem valmis ostetud ei olnud.

Valmistatavast torude kogusest jätkub kõigile maapidajaile, kes käesoleval aastal on avaldanud soovi põllutorude ostuks. Lisaks on võimalik veel uusi põllutorude tellimisi vastu võtta. Torude hind on praegu alles Hindade-ameti poolt kindlaks määramata. Töössutsed ei saa ka praegu mitte torusid tellijaile raudteega välja saata, nagu see toimus omariikluse viimaseil aastail, vaid ostjal endal tuleb hoolitseda torude veo eest. Üksikult oleks maapidajail torudevedu väga tülikas, eriti neil, kellel tellitav kogus on väiksem kui üks vagun. Seepärast on soovitav, et maapidajad, kes torude ostuks saavad tõendid, need esitaksid kohalikule majandusühistule ja paluksid ühistut neile torusid ühistellimise korras vabrikust tellida ning raudteel kohale toimetada. Möödunud aastal nõustusid Elva ja Otepää majandusühistud sellist ühistellimist enda peale võtma ja kuuldavasti on ka tänavu mitmed ühistud lubanud seda teha.

On aga arusaadav, et asjast oleks vähe tulu, kui põllutorusid küll osetakse, kuid jätakse tallu seisma. See oleks mitte ainult ebaotstarbekohane, vaid ka ülekohtune, kui praegusel kibedal tööjõupuuduse ajajärgul seotakse tööjõude torude valmistamiseks, mida kohe ei vajata, vaid võib-olla alles aastate pärast kasutamisele võetakse, kui sõda on juba lõppenud. Torud tuleks võimalikult peatselt tegevusse rakendada, et need maad kuivendades lookside võimaluse juba sõjaajal põllusaagi kindlustamiseks ja tõstmiseks.

Preemiaid koresööda müüjatele

Normide katteks müüdud iga 100 kg koresööda eest 2 preemiapunkti

Põllumajanduse Keskvalitsuse poolt avaldati juhend põllumeeste premeerimiseks, kes 1942. a. saagist on müünud koresööta — heinu, õlgi ja põhku.

Premeerimisele kuuluvad kõik põllumajanduslikud tootjad, kes alates möödunud aasta 1. sept. kuni käesoleva aasta 1. juulini on müünud koresööta ka oma 1942/43. a. tootmisaasta kohuslikkude müüginormide katteks või üle normi.

Koresööda-müüjate premeerimine toimub kahel viisil. Kohuslikkude müüginormide katteks müüdud koresöödakoguselt antakse premeerimissedeleid iga müüdud 1000-kg koguse eest 2 preemiapunkti väärtuses, hoolimata müüginormide täitmisest, ja iga üle normi müüdud 1000-kg koguse eest 3 preemiapunkti väärtuses.

Pärast 1. juulit müüdud koresöödakogused ei kuulu premeerimisele praeguste juhendite kohaselt, sest need kogused loetakse 1943/44. tootmisaasta kohuslike müüginormide katteks.

Ida-ala riigikomissari vastava määruse alusel on nüüd laiendatud põllumajandussaaduste tootjate premeerimist ka koresööda-tootjaile, et ergutada põllumehi koresööda kokkutoomisele ja võimaldada talupidajaile osta mitmesuguseid talumajapidamises vajalikke tööstuskaupu.

Preemiapunkte arvestatakse müüdud heinte, õlgede ja põhkude kogusummalt, kusjuures kuni kohuslikkude müüginormide täitmiseni arvestatakse igalt müüdud 1000 kg 2 punkti ja üle selle 3 punkti vastava tabeli alusel, kus on arvesse võetud ka kogused alla täie tuhande kilogrammi.

Nii näit. müüginormide katteks müüdud 250—749-kg koguse eest arvestatakse 1 preemiapunkt, 750—1249-kg koguse eest 2 punkti, 1250—1749-kg koguse eest 3 punkti, 1750—2249-kg koguse eest 4 punkti jne. Üle normi müüdud koguste eest arvestatakse 167—499-kg koguse eest 1 punkt, 500—832-kg koguse eest 2 punkti, 833—1166-kg koguse eest 3 punkti, 1167—1499-kg koguse eest 4 punkti jne.

Preemiapunktide arvestamiseks ja preemiasedelite väljaandmiseks peavad valla- ja linnavalitsused asuma vastavate nimekirjade koostamisele nende põllumajanduslikkude tootjate kohta, kes on müünud 1. sept. m. a. kuni 1. juulini k. a. koresööta müüginormide katteks või üle normi. Kohuslikud müüginormid ja müüdud kogused tehakse kindlaks talundilehtede ja müügitõendite andmeil.

Nimekirjade koostamine peab toimuma Põllumajanduse Keskvalitsus Turukorralduse valitsuse juhendi ja kindlaksmääratud vormi kohaselt.

Nimetatud juhend ja nimekirjade vorm on praegu trükkimisel ja saadetakse lähemail päevil laiali kõigile maavanemaile, vallavanemaile ja linnapeadele.

Nimekirjade valmimisel antakse preemiasedeleid preemiaõiguslikele välja allkirja vastu, kusjuures preemiasedelite saamise õigus kustub 31. aug.

Ühepunktiline preemiasedel õigustab sedeli omanikku oma valiku järgi ostma kas ¼ liitrit viina, ½ liitrit valgustusainet „Alka", ½ kg suhkrut, 10 g sahhariini, 3 kg soola, 50 paberossi, 100 paberossikesta või preemiasedeli väärtpunktide vastu mitmesuguseid tööstuskaupu ja majapidamistarbeid.

Tulvuti saksa moodsamate raadiosaatejaamadega

Tallinna ringhäälingu juhtivate ametnikkude tutvumisreis

Hiljuti jõudsid Saksamaal teostatud 2-nädalaselt ringreisilt tagasi Tallinna Ringhäälingu juhtivad ametnikud R. Saving, V. Holm ja V. Lill. Ringsõit toimus Saksa ringhäälingu riigilintentandi Glausmeieri kutsel. Peale eestlaste võtsid sellest veel osa Riia, Vilno, Kaunase ja Minski ringhäälingute ametnikud.

Erialaliselt huvipakkuvamaks olid Tallinna Ringhäälingu ametnikkudele Breslau ja Berliini raadiosaatejaamade ringhäälingu majad. Saksa moodsaimaks sel alal on Breslau ringhääling, mille saatejaam, stuudiod, laboratooriumid jne. on varustatud moodsaimate seadeldistega. Breslau ringhäälingu ehitamine lõpetati just enne sõda.

Berliini ringhääling on praegu ümberehitamisel ja täiendamisel moodsaimate tehniliste seadeldistega. Berliini ringhäälingu kaudu antakse praegu saateid üle 36 eri keeleg.

Külastati ka kaugenägemis-saatejaama. Kaugenägemis-saateaparaadiga tutvumine oli eestlastele espakordne. Ringreisist osavõtjail oli võimalus jälgida ühtlasi ühe kaugnägemissaate ülekandmist.

Kaugnägemissaates on tähtis, et teadustajail ja esinejal oleks peale meeldiva hääle ka meeldiv välimus, mistõttu nad peavad olema vastavalt mingitud ja stuudio heledate prozektoritega valgustatud. Kaugnägemissaate aparaadi kaudu on võimalik edasi anda ka stuudios korraldatavaid pildietendusi. Kaugnägemissaadete vastuvõtu-aparaate on Saksamaal peamiselt haiglais ja sõjaväeasutusis.

Dresdenis tutvus Tallinna Ringhäälingu ametnik Holm saksa tuntud helilooja Paul Linckega, kes eesti külalisele andis Tallinna ringhäälingu jaoks kaasa hulga oma helindite noote.

Paul Lincke suhtus külalisse väga sõbralikult ja tundis suurt huvi eesti muusikaelu ning ringhäälingu tegevuse vastu. Ühtlasi jutustas helilooja ka oma uuest teoksil olevast operetist.

Ringreisilt tõid eestlased kaasa muljeid ja materjali, mida kavatsetakse tulevikus kasutada Tallinna ringhäälingu tegevuses.

Kuidas pooleliolevaid ehitustöid jätkata

Uue ehituskeelu määrusega („Amtsblatt" nr. 22, 08. 06. 1943) on lubatud loata teostada ainult eluliselt tähtsaid korrashoiu- ja parandustöid, kui ehitussumma ei ületa 5000 Rmk. ja kui tarvisminevad majandatavad ehitusmaterjalid on olemas ning tööd on teostatavad ilma kõrvalisi tööjõude nõutamata.

Kõigi teiste ehitustööde kohta on nõutav uus ehitusluba, varem väljaantud ehituslubade ja sisseantud ehitusloa-sooviavaldustest hoolimata.

Juba alustatud ja varem pooleliolevate ehitustööde jätkamiseks tuleb maavalitsusele sisse anda sellekohane sooviavaldus hiljemalt 15. skp. Avaldusi võtavad vastu põllumajanduse ehitiste puhul ehituskonsulent, kõigi ülejäänud ehitiste puhul ehitusinspektor. Mõlemad asuvad Tartu maavalitsuse juures.

Avaldusi vastavad vormid on saadaval maa-, linna- ja vallavalitsustes.

Sõjaolukorra tõttu on ehitussooviavalduste rahuldamine äärmiselt piiratud ja ehituste hädavajalikkus ning materjalide tarvidus tulevad põhjalikule kontrollimisele, milleks on soovitav avalduste täitmine ja sissesandmine ehitusinspektori ja ehituskonsulendi juures maavalitsuses.

Loetavaim teos Tartus – „Tõde ja õigus"

Pilk Tartu Linna Raamatukogu tegevusse. Raamatukogu kasutab ligemale 8000 tartlast

Tartu Linna Raamatukogu suleti suvevaheajaks 30. juunil. Sel puhul Raamatukogu juhataja Alo Tilk andis ülevaate möödunud hooaja tegevusest. Ta märkis, et 1942/43. a. talve jooksul oli raamatute laenutamises pidev tõus. Kõigis nelja avalikus raamatukogus — Keskraamatukogus, mis asub Kompanii tn. 5, I harukogus, Riia tn. 105, II harukogus, Narva tn. 159, ja Noorte Raamatukogus, Kompanii tn. 1 — on lugejate arv tunduvalt suurenenud, võrreldes varemate aastatega. Uusi lugejaid on registreeritud 1. jaan. — 30. juun. kõigis kogudes kokku 4229, see on 490 isikut rohkem kui aasta eest samal ajal. Tegelik lugejate arv on aasta jooksul olnud ca 6950. Nimestikus on laenajaid praegu 7440. On arvata, et käesoleva kalendriaasta lõpuks tõuseb laenajate arv 8000-le.

Peamised raamatukogude kasutajad Tartus on naised, neid on lugejatena igas kogus registreeritud enam kui mehi. Täiskasvanutele määratud kogudest võivad laenata raamatuid ka noored 15. aastast alates. Ja nemad 15.—18. aasta vahemikus, peamiselt õpilased, ongi kõige agaramad lugejad.

Raamatuid on ajavahemikus 1. jaan. kuni 30. juun. laenutatud 165.250 korral, s. o. 25.636 köidet enam kui eelmise aasta esimesel poolel. 1943. a. seniste kuude jooksul on päevas kõigist kogudest kokku laenutatud keskmiselt 1000 köidet. Kõrgeimaks laenutamiskuuks oli veebruar, mil päeva keskmine oli 1313,2 köidet. 1942. a. oli suurimaks laenutamiskuuks märts, päevas anti välja ca 1158,7 raamatut.

Kõige vähem laenutatakse raamatuid suvel, eriti augustikuus, kuna sel ajal on linnarahvas maal põllutööl.

1942. a. on kogu aasta kohta laenutatud päevas keskmiselt 874,6 köidet. Arv on aga seepärast nii väike, et II haruraamatukogu asutati hiljem, alles 24. juulil. Võrreldes neid arve näiteks 1939. a. omadega, mil päevas anti välja 540,3 raamatut, saame pildi, et raamatukogu kasutamine on tunduvalt suurenenud.

Suurimaks laenutamipäevaks kogu raamatukogu tegevuse kestel oli 30. juuni tänavu aastal. Sel päeval anti lugejatele välja 2228 mitmesugust raamatut — juulikuus lugemiseks.

Liikide järgi on raamatuid laenutatud jaanuarikuust alates: ilukirjandusliikke raamatuid 126.816 korral, lastekirjandust 13.035, ajaloolisi teoseid, memuaare 5192, reisikirjeldusi 3655 ja üldteoseid 3901 juhul. Siinjuures lastekirjanduse laenutamine on toimunud Noorte Raamatukogu kaudu.

Keelte järgi liigitades on

esikohal eestikeelsete raamatute kasutamine 143.389 isiku poolt, venekeelseid raamatuid on laenutatud 10665, saksakeelseid 10213.

Neile järgnevad laenutamissagedusel inglis-, soome- ja prantsuskeelsed teosed. Venekeelsete raamatute rohkc lugemine on tingitud sellest, et endine Vene Avalik Raamatukogu liideti Keskraamatukogu külge. Sellega ühtlasi tulid ka venekeelse kirjanduse harrastajad üle Keskraamatukogu kasutajateks.

Viimasel ajal on tugevasti tõusnud ka nõudmine saksakeelsele literatuurile. Põhjusena tuleb siin mainida meie lugejaskonna keeleoskuse suurenemist, aga ka huvitõusu saksa tänapäeva kirjanduse vastu.

Loetavaimaks raamatuks kõigis Tartu avalikes kogudes on eesti kirjanduse suurteos A. H. Tammsaare „Tõde ja õigus".

Heamiselt selle sarja I, III ja V köide. Alatine järjekord neile raamatuile on osalt tingitud ka asjaolust, et vastavad anded on koolide õppekavades sundusliku lugemismaterjalina. Peaaegu samaväärsena „Tõe ja õiguse" kõrval seisab lugejate silmis Aug. Gailiti „Ekke Moor". Väliskirjandusest on esikohal Nobeli laureaadi, norra naiskirjaniku Sigrid Undseti ajalooline „Kristiina Lauritsatütar". Armastatud lugemismaterjaliks on ka Richard Rohti „Kodutalu" ja „Talulapsed". Suur järjekord on veel ungari kirjaniku Lajos Zilahy raamatule „Kaks vangi". Viimane teos on tähelepanu võitnud eriti viimasel ajal. On „moodi lähnud", kuna käsitleb psühholoogilisi vaatlusi ja momente sõjaolukorrast tingitult lähuselavate abielupoolte vahel.

Uutest vasttrükitud eestikeelsetest ilukirjanduslikkudest teostest on kogu saanud alati 20 eksemplari. Nendest on rahva hulgas loetavamaks raamatuks Karl Ristikivi „Rohtaed".

Populaarteaduslikest teostest on suurima lugejate arvuga H. Nurmseni „Sõstal läbi Ameerika". See reisikirjeldus köidab eriti noori poisse. Nõutud on ka Grosschmidti memuaarid, peamiselt köide „Pealuu märgi all", neid nõudmisi on aga raske täita, kuna nimetatud autori teosed hävitati enamlaste ajal ja praegu on raskusi uute eksemplaride muretsemisega.

Meie rahva laiemates hulkades tutvutakse praegu autoasjandusega. Nii on ka alati soovijaid ins. Ivandi autotehnilistele raamatutele. Vähesel määral kasutatakse ka sellesisulisi saksakeelseid raamatuid. Teiseks tehniliseks harrastuseks on elektrotehnika. Sel alal kasutavad lugejad Kalmuse poolt koostatud käsiraamatuid.

Noorte Raamatukogu lugejate hulgas on populaarseimaks kirjanikuks Oskar Luts. Tema Tootsi lugude sari „Kevad" ja „Suvi" on raamatud, mida ei taha lugemata jätta ükski koolitüdruk või -poiss.

Nüüd järgneb kasutamisrohkuselt riida raamatuid, mis on õpilastel soovitav lugeda jooksva koolitöö kõrval: A. H. Tammsaare „Kõrboja peremees", Ed. Vilde „Kui Anija mehed Tallinnas käisid" jne. Põnevust pakub noortele lugejatele Jules Verne'i „Kapten Granti lapsed". Vabadussõja-aineliste romaanide järele on õpilastel suur lugemissoov. Meeldivaimad neist on neile A. Kivika „Nimed marmortahvlil" ja populaarteaduslik teos — Vabadussõja sangari Julius Kuperjanovi abikaasa Alice Kuperjanovi memuaarid — „Okupatsioonist Palju lahinguni".

Saksakeelseid raamatuid on raamatukogud talve jooksul juurde saanud üle 1000 köite.

Nendest on suurim nõudmine meie vennasrahva talvesõda käsitletavatele teostele, nagu E. Palolampi „Der Winterfeldzug", Hannula „So kämpfte Finnland" ja Strohmeyeri „Das finnische Tagebuch".

On lootusi, et lähemal ajal raamatukogu saab suuremal hulgal uusi soomekeelseid raamatuid.

Eesti Kohalikus Sõjaväehaiglas viibivaile haavatuile on Tartu Naisomakaitse liikmed laenutanud pidevalt 40—60 köidet mitmesuguseid ilukirjanduslikke teoseid.

Saksa sõjaväelased saavad kogust laenutada raamatuid välikomandandi korraldusel oma üksuse juhi kaudu.

Rahva kasutada on veel Keskraamatukogu juures asuv käsiraamatukogu. Seal on koha peal lugemiseks ja märkmete tegemiseks sõnastikke, entsüklopeediaid, käsiraamatuid, kunstiajakirju ja -mappe, Amtsblatte ja Riigi Teatajaid. Välja on pandud kõik praegu Eestis ilmuvad ajakirjad ja suurel arvul saksa ajakirju.

Eelmise talve jooksul peetud registreerimisraamat näitab, et käsikogu on leidnud rohket tarvitamist.

Peale raamatukogude on linnal veel lugemislauad. I lugemislaud asub Rüütli tän. 5, II ja III lugemislaud on haruraamatukogude juures.

Lugemislauad on avatud päeva jooksul ja neis on lugemiseks kõik eesti ajalehed.

Et praegu on lehetellijate arv piiratud, on lugemislaudades käijate arv tunduvalt suurenenud.

Noorte Raamatukogu on püütud igati kenasti sisustada. Maalide, kardinate ja lillede abil on ruumidele mugavust ja nägusust juurde antud. Kogu juhataja pr. Kirss tõendas, et noored hoiavad ruume puhtatena ja korras, nii et rõõm on Kogu tube kodusemaks muuta.

Sõjaolukorrast tingituna oli raamatukogul suuri raskusi raamatute köitmisega. Nüüd on sellest üle saadud oma köitekoja asutamisega, millises pidevalt töötab 3 vilunud tööjõudu.

Suvevaheajal tehakse Raamatukogu ruumides remonti ja sügisel seisavad siis puhtad ning nägusad ruumid taas rahva teenistuses.

1.

Saksa ja Nõukogude Liidu vahelise sõja puhkemisel 22. juunil 1941. a. muutus elu Tartus päevapealt ärevaks. Enamik elanikkonnast tervitas sõda nagu rõõmsat sündmust. Enamlik tsiivil- ja sõjaväeline juhtkond näis olevat kaotanud pea. Asuti küll palavikuliselt tegutsema, kuid tehti korraldusi ja anti käske, mis üksteisele sagedasti risti vastu käisid. Kuigi asusime sadu kilomeetreid rindest tagalas, valitses õhkkond, nagu jõuaks sõjaliin täna-hommic Tartuni.

Normaal-eluavaldused kadusid aga täiesti, kui enamlaste vastupanukatse Shiauliai ja Rezhekne juures murdus. Juba ööl vastu 3. juulit läbisid Tartut esimesed tagancvad frondiväed läti taludest rõövitud hobustel. Et sellest peale pidevalt läbis linna voore ja kolonne, suundudes Tallinna ja Narva maanteedele, oli ilmne, et Tartu vabanemine on ainult päevade küsimus. Nõukogude rindeteated sisaldasid päev-päevalt ikka ainult [illegible] tulcateid, kuid Annemõisa juures nn. „Jalaka liini" ehitamisel poetas üks kõrgemaid Nõukogude ohvitsere kogemata lause: „Meie peame kiirustama, sest vaenlane on lähedal, lähemal isegi, kui aimata võite! Tartu intelligents aga suhtub ikka veel passiivselt või koguni vaenulikult kaitsetöödesse."

Samal ajal ei teadnudki enamik tartlasi, et enamlaste vägede peajõud ei kasutanud Võrtsjärve ja Peipsi vahelisest maastikuväravast läbipääsemiseks Tartu linna, vaid taandumistee kulges üle Luunja silla, kust kolme ööpäeva jooksul kohalikkude elanikkude arvestuse järgi on põhja suunas silla ületanud üle poole miljoni meheline armee.

Ometi ei järgnenud Tartu lõplik vabanemine sugugi nii kiiresti, kui kõigi esialgsete lootuste ja tundemärkide järgi oletada oleks võinud.

2.

Tartu lahingumõllu sattumise avapauguks ei kujunenud mitte Kivisilla õhkulaskmine kolmapäeval, 8. juuli varahommikul, nagu oodati, vaid Vabadussilla õhkulaskmine neljapäeva, 9. juuli õhtul ning sellele järgnenud kasarmute ja laskemoonaladude süütamine. Tules lõhkevate mürskude plahvatusmürin ja üle jõe peetav vastastikune tulevahetus käsirelvadest lõi täieliku sõjamulje. Samal ööl sadasid linna ka esimesed mürsud enamlaste patareidest, mis olid üles seatud Raadi parki ja kaugemale Narva maantee rajooni. Võrdlemisi hõre tulistamine kestis reedelgi (10. juulil), kusjuures tulistamisihiks näis olevat linna süütamine ja kustutustööde takistamine.

See ülesanne oli oletatavasti jäetud enamlaste järelvägedele. Seda võib järeldada tulistavate patareide vähesest arvust ja sellestki, et enamlaste patareid püüdsid kustutustöid takistada nende endi valduses olevas 3. linnaosaski, kus Raekoja ja Mäe tänava vahelisel alal möllavat tulikahju kustutavaid tuletõrujuid ja kohalikke elanikke tulistati shrapnellidega. Eksiarvamuste, nagu oleksid 3. linnaosa kustutustöid takistanud saksa patareid, vältimiseks olgu siinkohal öeldud, et tulekustutajate hulka sadanud shrapnellikillud kandsid Nõukogude Liidu embleeme, s. t. viisnurka sirbi ja vasaraga. Üht niisugust kustutajate hulka langenud veel tulist shrapnellipõhja oli võimalus näha nende ridade kirjutajalgi.

Kui aga oletatavat peaetungi Tartus ei järgnenud, kogusid enamlased nähtavasti julgust ja käsutasid taganevaist väemassidest Tartu ümbrusse suuremat arvul patareisid ja koondasid need poolkaares ümber linna Kärevere—Kärkna—Vasula—Vesneri—Luunja joonele, kust alustasid Tartu hävitamisepurustamise aktsiooni. Igapäevane linna pommitamine lõhke- ja süütepommidega kestis kuni 24. juuli õhtuni, mil Jõgeva—Torma rajoonis toimunud saksa vägede läbimurd sundis enamlased ööl vastu 25. juulit suure rutuga oma senised positsioonid maha jätma ja püüdma Narva maanteed mööda päästa, mis päästa saab. Et see kotist väljatõmbumine ei õnnestunud ja et Tartu hävitamiseks määratud patareid ning laskemoonamaterjalid ise Roela-Saare ümbruses hävitava lõpu leidsid, see on igal lugejal arvatavasti ajalehe-kirjutistest üldiselt teada.

3.

Kohe peale linna vabanemist ja linnast lahkunute tagasi asumist hakkas elu võtma Tartus normaalsemat ilmet, niipalju kui see varemete vahel võimalik oli. Asuti korraldama joogiveevarusid ja tagasijuhtimist kindla korra ja sõjaaegsetele tingimustele vastavatele rööbastele. Alged selleks olid loodud juba Tartu lahingute päevil juhtivate asutiste, eesotsas linnavalitsusega, töölerakendamise teel.

Augustikuu teisel poolel oldi hädalisemate korraldustöödega jõutud juba niikaugele, et võidi hakata mõtlema tulevikulegi, asudes koguma materjale ja andmeid sõjapäevist tulevate ajaloolehekülgede jaoks. Selleks otstarbeks peeti Linnakoolivalitsuse ruumides Tartu Linnauurimise toimkonna töökoosolek dr. E. Markuse ja koolideinspektor mag. A. Kurvitsa eestvõttel ning juhatusel, kus otsustati esimeses järjekorras hakata jäädvustama sõjasündmuste käiku ja selle tagajärgi Tartus, milleks rakendati tööle rida komisjone, millede koosseis kompleksteeriti vabadest õpetajatest.

Mürsulehtrite leviku uurimiseks Tartu linna maa-alal moodustati komisjon, kuhu kuulusid õpetajad: E. Illaru, R. Lahi, K. Savi, V. Avarlaid ja H. Kaalep. Hiljem töörohkuse tõttu komisjonist lahkunud E. Illaru asemele tuli komisjoni koosseisu prl. L. Raud. Komisjoni tööd juhatas R. Lahi.

Nimetatud komisjon pidas oma esimese koosoleku 26. augustil, kus koostati töökava ja seati üles sihtjooned komisjoni tööks. Vastavalt sellele jaotati linna maa-ala mürsu langemiskohtade võimalikuks täpseks märkimiseks 5 rajooni. Need olid:

I rajoon — Emajõe ja raudtee vaheline ala, mis asub põhja pool joont: Lai tänav, Toomemägi, Vallikraavi tänav, J. Kuperjanovi tänav, Raudteejaam.

II rajoon — südalinn Emajõe ja raudtee vahel eespoolnimetatud joonest kuni jooneni: Jõe tänav, Tolstoi tänav, Õnne tänav, Tapamaja.

III rajoon — Emajõe ja Valga raudtee vaheline ala lõuna pool ülalnimetatud joont kuni linna lõunapiirini Ropka juures.

IV rajoon — üle Emajõe asuv 3. linnaosa koos Raadi ja Jaama mõisaga.

V rajoon — Tammelinn koos lääne pool raudteed asuvate linna maa-aladega.

Iga rajoon omakorda jaotati vähemateks aladeks. Nii jagunes I rajoon — 10, II rajoon — 10, III rajoon — 12, IV rajoon — 15 ja V rajoon — 11, kokku 58 alaks. Igale alale otsustati tööle rakendada 1—2 keskkoolide ja gümnaasiumide õpilast, milleks Linnakoolivalitsuselt vastav nõusolek oli saadud.

Iga ala kohta otsustati valmistada nn. „aabits", mis sisaldaks vastavaid tabeleid täitmiseks ja suurest linnaplaanist täpset väljavõtet vastava ala kohta.

Mürskude loendamisel ja märkimisel otsustati kinni pidada järgmisist juhiseist:

1) Mitte lugeda vaieldavaid ja kahtlasi mürske, vaid märkida ainult neid, mis kindlaks tehtavad jälgede (mürsulehter, tabamiskoht jne.) ja kohalike elanike juhatuse järgi.

2) Mürskude langemiskohti mitte loendada ja märkida põlenud aladel, kuna seal on mürsu langemiskohtade leidmine võimatu ja eksimusprotsent kujuneks sedavõrd suureks, et see hakkaks negatiivselt kaasa mõjuma kogu linna kohta üldpildi saamisel.

3) Loendamisel ja märkimisel võtta arvesse ainult lennukipommid, kahuritest lastud granaadid ja süütepommid ning granaadiheitjaist heidetud mürsud. Käsigranaate mürskudena mitte arvestada, kuigi neid on puhastamisoperatsioonides paiguti kasutatud. Shrapnelle mitte loendada ka siis, kui shrapnelli lõhkemine on jätnud märgatavaid jälgi, sest enamiku shrapnellide lõhkemiskoha määramine (lõhkeb õhus) on võimatu ja elanike andmed neist sedavõrd lahkuminevad, et selle tõttu võiksid muidu faktilised ja kontrollitud andmed muutuda ka muus osas ebakindlaiks ja kahtlevaiks.

4) Kildude paiskumisjälgede, mulla kuhjumiste ja mõningate muude tundemärkide järgi püüda määrata mürsu langemissuunda, et hiljem jõuda selgusele, missuguseid alasid mingisugustest patareidest on pommitatud. Sel teel on võimalik määrata ka mürsu kuuluvust.

5) Kildude, mürsulehtri ja purustuste iscloomu ja suuruse järgi püüda seal, kus võimalik, märkida mürsu umbkaudne kaliiber.

6) Kus võimalik, määrata mürsu langemise kuupäev.

(Järgneb)

Jätna kahe aasta eest

Esimesed tulikahjud 10. ja 11. juulil Tartus

Eesti ajaloo suurima tulikahju algus. Elamusrikkad kuumad juulipäevad. „Tööliisklassi eestvõitlejad" hakkavad tööliste kortereid hävitama

Tartu põlemine 1941. a. juulis ei ole mitte ainult suurim tulikahi Tartus, vaid on üldse seni suurimaks tulikahjuks kogu Eesti ajaloo kestel. Kuigi see põlemine toimus erinevatel aegadel ja kohtadel kahe nädala kestel, tuleb seda siiski vaadelda ühe tulikahjuna, sest see kestis peaaegu vahetpidamatult 10.—25. juulini ja selle eesmärgiks polnud midagi vähem kui ülikoolilinna maatasa tegemine vastavalt „töörahva juhi" Stalini käsule.

1704. ja 1708. a. Põhjasõja mõllus teostasid venelased küll oma hävitusplaani põhjalikumalt — linnas ei jäänud peaaegu üldse tervet maja püsti. Kuid tollal oli Tartu majade arv niivõrd väike, et see ulatus ainult veerandini 1941. a. juulis hävinud majad arvust. 1699. a. loeti Tartus üldse 219 maja. Viimases põlemises hävis aga koos kõrvalhoonetega üle tuhande maja. Keskmine majade suurus oli nüüd aga märksa suurem Põhjasõja-aegsete majade suurusest

Süttimiste põhjuseks viimases suurpõlemises olid valdavas enamuses venelaste süütemürsud. Kuid esineb ka süütamisi ja muidu sõjapidamisest tingitud tulikahjusid. Kõige suuremad süütemürskude läbi tekkinud tulikahjud olid mõlemal sõjasündmuste laupäeval ja nelle järgnevail pühapäevadel, s. o. 12/13. ja 19/20. juulil. Kuid põlemisi toimus peaaegu iga päev. Rahva seas leidub palju kuulduisi süütamistest, kuid tegelikult on korda läinud ainult väheseid süütamisjuhte kindlaks teha.

Üldse esineb palju raskusi tulepesa tekkimise põhjuse kindlaksmäramisel. Paljud elanikud olid linnast välja läinud või välja aetud. Paljud varjasid endid varjendeis. Mürske sadas tihedalt üle linna, küll süüte- ja lõhkemürske. Elanikud olid ise ärevuses ja püüdsid oma varanatukest päästa. Kui kodanikel on häid ja otseseid andmeid tule tekkimise kohtade ja levingusuunadade kohta, siis oleks hea, kui nad vastavad materjalid kirjalikult annaksid linnavalitsusele, kellel on neid tarvis vastava koguteose väljaandmisel.

Elamusrikas 10. juuli õhtupoolik

Neljapäeva, 10. juuli p. l. taandusid venelased ja nende bolshevistlikud käsilased üle jõe. Kivisild oli varem purustatud, kuid Vabadussild püsis veel. Oldi rõõmsad, et venelasist vabaneti. Kõikide nägudel peegeldus rõõm. Sinimust-valged lipud ilmusid majadele. Sooviti üksteisele õnne. Inimesed nutsid meeleliigutusest. Valitses ülev meeleolu. Kuid iga silmapilk kardeti venelaste tagasitulekut. Kahtlustati, kas kogu äraminek pole provokatsioon.

Organiseeriti palavikuliselt Omakaitset ja lõunapoolse linnaosa kaitset.

Siis aga mõni minut peale kella 22 kostab Vabadussilla suunast tugev kõmakas. Silla sealpoolne osa langeb viltu sambale. Nii kahju kui ka ilusast sillast oli, olid venelased oma tagasituleku üsna raskeks muutnud ja selle pärast hingati kergendatult.

Kuid venelased valmistasid ka kohe jõe teisel kaldal vastupanule ega mõtle enam ilma võitluseta edasi taanduda. Jõe kaldasse kaevatakse kaitsekraave ja seatakse üles kuulipildujad. Kui elanikud küsivad, kelle vastu need on suunatud, vastatakse lühidalt: „Banditidele!" Venelaste positsioone tulistatakse siitpoolt jõge Omakaitse poolt, kuid venelased ei tulista veel vastu. Neil on oma kavatsused: linna taga on üles seatud patareid.

Kolmanda linnaosa elanikud vaatlevad varjatud rõõmuga, kuid ka kahjuvaluga üle jõe lehvivaid rahvusliippe. Kui meelsasti teeksid nad ise seda. sama! Venelasi aga ärritab see vaatepilt. Sabotaazhnikud niisugused! Kõik Eesti lipud pidid ju olema vastavate käskude kohaselt hävitatud!...

Esimesed mürsud Lossi tänavale

Õhtul kella 23 paiku vilistab midagi õhus ja Raekoja taga käib tugev raksatus. Varsti tõusevad Toomkohviku tuletõrje ja elanikkond olid saanud Lossi tänava tulikahju kustutamisele asuda, kui märgati tuleleeke jõe ääres Turuhoone suunas. Siin tabas venelaste süütepomm „Livaadia" võõrastemaja. Tuli levib kiiresti kogu majade kvartaalile.

Kustutamistöid takistab siin venelaste tuli teiselt poolt jõge. Kustutajaid tulistatakse üle jõe kuulipildujatest. Nii saab kustutamist teostada ainult hoonete varjus. Vett oleks hea jõest saada, kuid venelaste tule tõttu seda ei saa teostada. Asutakse üle tänavate asuvaid puumaja kaitsma tule leviku pidurdamiseks. Suurte pingutustega see õnnestubki.

Öösel kasvab aga tuleoht suuremaks, sest Kaluri ja Riia tn. nurgal asuv „Estonia" villavabrik on põlema süttinud. Süttimispõhjuse kohta liigub rahva seas mitmesuguseid jutte: süütamist, tule ülekandumist üle tänava asuvast kvartaalist jne. Tõenäoliselt sai vabrik aga iseseisva tabamuse süütemürsuga öösel kella 12 paiku. Kogu vabriku sisseseade ja seesolevad materjalid hävisid tules.

Ka siin suudetakse tule levingule piir panna. Eriti kardetakse tule sattumist lähedalasuvasse bensiinijaama, kuigi ei olda teadlik, kuivõrd seal veel bensiini leidub.

Mürskude sadu jätkub öösel. Vahele kuuldub kuulipilduja ja püsstule raginat. Kardetakse venelaste ületulekut öösel. Tulikahju kumad värvivad sooja ja valge öö öudse kumaga. Inimesed ei julge magada, vaid otsivad kindlamat kohta mürskude eest. Paljud hakkavad rõivaid jm. kraami maasse matma. Teised peidavad oma kraami aedadesse põõsaste vahele. Nagu edaspidised sündmused näitasid, polnud need ettevaatusabinõud asjatud. Hävingust aga pääsesid ainult need asjad kahjutulede piirkonnas, mis olid maasse maetud.

„Lihaekspordi" vorstivabrik Lutsu tänaval.

Venelaste südamele oli musta plekina jäänud halvasti varjatud mõrvakoht — vangla. Korduvalt püüdsid nad seda süütemürskudega tabada, kuid see siiski ei õnnestunud, sest vangla asub suurte majade varjus. Juba 10. juuli õhtul, peaaegu ühel ajal Lossi tn. tulikahju algusega, saatsid nad ka siia süütemürsu. See tabas aga üle tänava asuvat vorstitööstust, mis varem kuulus Ed. Tuhk'ile ja bolshevike aja Tartu „Lihaekspordile". Teadmata, kas mürsk tabas õiget eesmärki, jätsid venelased selle eesmärgi esialgu rahule.

Kustutamist ja kõrvalmajade kaitsmist teostas siin ainult 3 meest ja nende energilise tegevuse tõttu suudeti tule levingule piir panna. Vorstitööstusse põlesid sisse väärtuslikud uued masinad, üsna rohkesti lihasaadusi ja „Lihaekspordi" punane nurk.

Sõjaringkonna-hooned.

10. juuli öösel põlesid veel Ülikooli ja Vallikraavi tn. nurgal asuvad kaks end. sõjaringkonna-hoonet. Tuli tekkis siin öö jooksul korduvalt, kuid ikka kustutati tuletõrje poolt. Kuid venelased ei jätnud enne, kui hooned olid maha põlenud. Nähtavasti oli siin süütamisega tegemist ja põhjuseks oli nähtavasti jälgede kaotamine, sest andmete järgi on majas veel asunud mitmesuguseid dokumente.

Kirjastus „Looduse" ja Mathiesen'i trükikoja kaitseks lõhuti maha vastasasuv plankaed. Tulele suudetigi piir panna, ainult õuel asuvad kõrvalhooned langesid tuleroaks.

Need olid ka peamised tulikahjud kahel esimesel Tartu sõja päeval lõuna pool Emajõge. Reedel, 11. juulil uusi tulepesi siin enam ei tekkinud, küll aga tekkis neid üle jõe rajoonis.

Peetri kiriku rajooni põlemine.

Peetri kiriku torn moodustas hea vaatepunkti venelastele suurtükitule juhtimiseks. Reedel jõudsid Tartusse pärale ka saksa kergepatareid, mis. sugused venelaste vastu asusid. Tankitõrjekahuritega taheti hävitada venelaste vaatetorn. Eesmärk on peenike nagu pliiats. Kuid et ei tahetud kirikut purustada, lasti väikeste mürskudega ja võimalikult täpselt. Varsti põleski kiriku torn ja venelaste vaatepunkt oli hävitatud.

Veidi hiljem süttivad end. Lellepi masinavabriku krundil lauavirnad. Kuivades laudades leiab tuli endale hea materjali ja tuule mõjul kandub ka lähedalasuvatele majadele. Kas nimetatud rajoonis ka rohkem tulepesi tekkis, seda on raske kindlaks teha. Tuli levis Kalmistu tänavat mööda kuni Narva tänavani ja Peetri tänavale. Kogusummas põles siin maha 24 suuremat ja väiksemat hoonet. Elanike energilise kaitse tõttu tuli kaugemale ei levinud.

Lembitu kasarmute häving.

Nähtavasti venelased arvestasid, et neil tuleb varsti taanduda, ja süütasid 11. juuli õhtul põlema Lembitu kasarmud. Kell 23.40 lõhkevad moonalaod kasarmu alal ja taevaalune kattub paksude mustade pilvedega. Süda. ööl lõõmendab kogu kasarmuie ala tulemeres. Siin asus 26 mitmesugust hoonet: staabihoone, 4 suurt kasarmuhoonet, 7 talli, uus manezh, laskemoonalaod ja kuurid. Neist hoonetest süttib ka kaks elumaja naabruses. Et siin peaaegu kõik hooned puuehitised olid, siis jäi järele ainult korstnate mets.

Ümbruse majade kaitsmist oli siin eriti raske teostada, sest punaarmee sundis varem kasarmute ümbruse elanikke oma majadest lahkuma. Kuid et kasarmud moodustasid suurel määral omaette ala ja elanikud püüdsid ikkagi oma maju kaitsta, siis suurem tuleleving hoiti siiski ära.

Kuigi nendel esimestel põlemistel oli juba 77 hoonet tuhaks muutunud, olid need siiski ainult sissejuhatuseks järgnevatele suurtele põlemistele, mis algasid 12. juulil. See hävitus oli nähtavasti mõeldud punaarmee poolt hüvastijätkuks Tartule, et endast võimalikult head ja püsivat muljet jätta, kuid saatus tahtis, et tartlaste kannatuskarikas veelgi suuremaks kujunes. Kuid neid sündmusi vaatleme edaspidi.

Tuleleegid Maarja kiriku ümber, mis tund aega hiljem haarasid ka kiriku, millc torn põles leegitseva tõrvikuna.

Mälestusi 12. juulist 1941

Laupäev, 12. juuli.

Ilus pätkesepaisteline hommik. Et linna pommitamises näib olevat vaheaeg, siis ilmuvad inimesed ettevaatlikult ja ringi luurates välja pimedatest, niisketest keldritest. Sügavate hingetõmmetega täidame kergendatult kopsud värske õhuga. Perenaised asuvad igalaupäevasele korteritte korrastamisele. Kella 12 paiku ollakse oma tööga niikaugel, et võidakse üksteisele rahuldustundega teatada, et kõik on puhas.

Vaatan oma elutoas ringi ja rõõmustan, kui kena seal nüüd kõik välja näeb — mu armsas, vaevarikka ja mõnegi ohvriga seotud tööga loodud kodus. Äkki — jälle üks neid hirmsaid, maja kõikuma panevaid ja kõrvulukustavaid mürsulõhkemisi. Nii siis algab uuesti järjekordne „tervituste" seeria ennast teispool jõge kindlustanud bolshevikelt. Ringi müriseb, ragiseb, paugub, lõhkeb, vilistab — näib, nagu oleks põrgu avanud oma väravad — täna näib see olevat jubedam kui kunagi varem.

Katkeb kõik muu mõte ja tegevus, joostakse keldrisse. Seal istuvad kõik majaelanikud ärevuses koos, võpatades iga uue mürsulõhkemise juures, mis on nii pööraselt tugevad, et isegi maa-aluse võlvitud keldri müürid nagu kõiguksid. Nii mõõdub lakkamatus raginas tund ja teine, kuni viimaks nagu oleks pommitamises, saabunud vaheaeg.

Üks meeskaaslasist kasutab momenti, et minna vaatama, mis väljas sünnib. Ta jääb küllalt kauaks ära. Ilmub siis taas, nällikult rahulikuna, kuid kahvatanud, pilgus midagi erilist, ja lausub tasa: „Tiigi tänaval Priüsi majas on puhkenud tuli."

Väljun kiiresti keldrist. Ka teised lahkuvad sealt. Meie krundist umbes paariküimne meetri kaugusel asuvatest majadest tõusevad leegid. Ühed töötavad kusagilt leitud käspritsiga, püüdes kasta kõrvalasuva maja seinu, et sel teel takistada tule levikut, teised pumpavad ja kannavad pangedega vett. Tuletõrjeabinõud olid ju enamlaste poolt rõövitud. Nüüd siis selgus nende saatanlik kava: enne kõik pritsid kõrvaldada ja siis linnas tuli lõõmama panna.

Tulele ei suudeta piiri panna, see laieneb ja läheneb. Kõik majad Tiigi tänaval kuni Kindral Põdra tänava nurgani seisavad lõõmavates leekides. Miilitsakooli vastas asuva suure maja akendest paiskuvad tulekeeled. Ainult veel kõrge laudplank lahutab meie kolme kokkukuuluvat ja ühel õuel asuvat maja ümberringi märatsevast tulest. Et sellesama laudplangu kaudu tuli võib levida, hakatakse seda kiiresti maha lõhkuma. Ka naised aitavad jõudumööda kaasa. Me kõik töötame saatanliku, linna hävitamiseks süüdatud tulemere ähvardavalt lähenedes. Ohk on täis põrgumüra, oma gigantses jubeduses ümbritseb meid surm.

Äkki kihutab läbi õhu lennates mingi lendava mao taoline koletis me hoovi ja löök köögi akna alla maa sisse. Üleskeerutatud muld, kivid, must suits — kõik keerleb läbisegi õhus ja mõni hetk on ümberringi pime. Jooksen kiiresti majja: krohv ja allapudenenud esemete killud katavad põrandaid, õhk on täis lämmatavat tolmu. Kuid tuld ei ole näha. — Hingan kergendatult, võib-olla maja siiski säilib! Astun akna juurde, kuid kohkun tagasi: teisel pool tänavat asuva Õpetajate Seminari hoone akendest paiskuvad välja leegid. Hoonet ei olnud tabanud süütepommid, vaid, nagu hiljem kuulda, olid punased naised seminari siiidanud bensiiniga. Sealt lendavad sädemed lendtähtedena meie maja katusele. Mis nüüd teha? Ei abi ega nõu ole kusagilt loota, igaüks püüab kiiresti päästa oma varandust.

Mu pilgud jäävad peatuma suurel, raskes kuldraamis, väärtuslikul ja mulle mälestusena kallil maalil seinal — Angelika Kauffmann vestalina. Katsun maali seinalt maha võtta — ei jaksa. Haaran siis kirjutuslaualt mõned ülesvõtted, seinalt vanemate pildi ja veel mõned asjad, hõlman veel ühe pilguga oma raske vaeva ja tööga loodud kodu, kus peaaegu iga ese on seotud mälestustega, ja — väljun.

Maja ees seisab kaks voorimeest, käed taskus, jälgides nälliku huviga tule tegevust. Pöördun nende poole palvega aidata mul välja tuua ainult üks pilt. Vastuseks saan: „Praegu ei ole aeg pilte kanda," ja õlgu kehitades sammuvad mehed edasi. Ka mina heitsin käega — las põleb!

Oleksin võinud päästa nii mõndagi veel, kas või raamatuid oma kogust, mis sisaldas mõndagi väärtuslikku. Ma ei teinud seda — tundetult, tuimalt, nagu kivistunud seisan elumaja juurde kuuluvas alas, kuhu olin jooksnud korterist väljudes.

Jälgin, kuidas leegid haaravad maja, kuidas need neelates edasi tungivad ja selle varsti üleni hõlmavad. Ümberringi on lakkamatu kahurimüra.

Äkki meenub, et olin viinud oma asju kõrvalmaja keldrisse. Vaheajal on jõudnud kätte õhtu, kuid tulelõõm valgustab pimedust. Tungin keldrisse, leian ööpimeduses kobades oma asjad ja tassin need treppi mööda üles verandale. Kuid suits ja sädemed on leidnud tee ka juba siia. Haaran ühe kompsu kaasa ja jooksen tagasi aeda.

Kaua seisan seal ühel paigal ja jälgin nagu kivistunult hävitustule tegevust... Nüüd variseb meie maja katus sisse, siis ülemine kord, nüüd märatseb tuli alumisel korral minu korteris. Jälgin pingutatult üksisilmi õudset pilti. Mulle paistab, et näen selgelt, kuidas mu vara samm-sammult edasitungivas tules hävib. Näen põlemas oma riideid, raamatuid, käsikirju, pilte seintel, nende hulgas peale nimetatud Angelika Kauffmanni veel viit suuremat akvarelli, meie kunstniku Eduard Ole tööd. Näen, kuidas hävib „mugav nurk", kus nii sageli sai istuda meeldivas seltskonnas vesteldes, lugedes, musitseerides. Jälgin pingutatult ja tean, et ei hävi üksnes asjad, varandus, vaid et teiskordselt hävib ja puruneb elu, mille ülesehitamiseks enam ei jätku jõudu. Esimest korda varises kõik kokku Petrogradis suvel 1918. a. ...

Äkki äratab mu tähelepanu uus pilt: tulesammas tõuseb taeva poole ka me majade tagant, seal, kus seisab Maarja kirik. Jah, see on kirik, mille õpetaja hiljuti vangistati ja hiljem tapeti. Maarja kiriku keldrisse olid paljud ümberkaudsed elanikud oma asjad varjule toonud, lootes neile siin leida kindla peidukoha. Kuid ka siin kaotasid nad kõik — mitte üksnes tuli ei hävitanud, ka inimeste poolt olid lukud lõhutud ja palju asju laiali kantud. Pommid ei olnud kirikut tabanud, ka see oli süüdatud.

Ma seisan ikka veel ühel paigal, pilgud tulele suunatud. Kui kaua ma nii seisin, ei tea, kuni kuulen sõnu: „Me jääme tulle, põleme sisse!" See on minu naabrinna hääl, kellega elasime ühes majas. Vaatan ringi — kõikjal tuli: meie ees me oma majad, kõrval plankaiad, selja taga miilitsakool, mis oli küll juba kord kustutatud, kuid siis uuesti süttinud, ja ka aed.

„Surm leekides —! Taevas, halasta!" karjatab mu hinges. Seal puudutab keegi mu kätt ja sõnab saksa keeles: „Tulge, kiiresti!" See on noor saksa sõdur, kes on siia tunginud, et meid päästa. Ta leidis tee välja ja juhtis meid endise Rahukogu hoone suurde hoovi, kuhu jäime kogu ööks.

Istusime oma väikestel kompsukestel, riided seljas lõhki rebitud, juuksed sassis, näod nõest määrdunud. Ei pisaraid, ei sõnu. —

Aga kahurimürsud pauguvad, pommid lendavad, taevas punetab järjest rohkem ja rohkem, suits ja sädemed tungivad kohtumaja õuele. Otsime varju avatud keldrites, kuid ka seal on õudne: oli ju see hoone viimasel ajal punaste seltsimeeste koduks. Nii siis liigume edasi-tagasi, iga hetk valmis surma minema. Viimaks umbes kella 2 ajal öösel väheneb kahurimürin.

Väljun tänavale ja juhin oma sammud sinna, kus veel hiljuti seisis mu kodu. Pilt, mis siin avanes, jääb unustamatuks: kogu Tiigi tänav ühes külgnevate kvartaalidega moodustab nüüd juba madalamalt põleva tulemere, kus siin ja seal ikkagi lõõmavad tulesambad taeva poole paiskuvad. Kõrval helendava tõrviku sarna. selt põlev Maarja kirik, Kindral Põdra ja Aia tänava nurgal asuv haigla, kaugemal Töölismaja Riia tänaval... Kuhu ka silm pöördub, kõikjal paistab vastu tuli, tuli ja tuli! Ja kõrgel üle selle kõrge tume, tähtedega kaetud, tulekumast punetav suvine taevas, millelt kuukeras läbi suitsu ja tule alla luurab. Vaade, nii hiiglaslikult jube, nii õudselt tore... Ja ikka tuleb veel inimesi, kes katsetavad kustutustöödega. Seal tuleb mürinal üks vanker kohale, suur, veega täidetud tünn peal, ämbrid kaasas, nende külge kinnitatud kepid pidemeteks.

Seisatan oma hävinud kodu lähedus. ses. Mulle näib, nagu oleks see tõeline „mina", see kannatav, sügavamas hinges tabatud „mina" kadunud, ära lennanud kusagile tundmatusse kaugusse, ja nagu seisaks selle asemel kohal midagi võõrast, külma, karedat, mis teatud üksköiksusega imetleb üksnes esineva vaate jubedat ilu.

Järgmisel hommikul leidsin ulualust tuttavate pool, kelle tugevate müüridega maja oli seni säilinud ja kus korteris juba iga nurk oli põgenikkude alla võetud. Ma vaatasin ringi ja mulle näis õhus hõljuvat kiri, millel oli lugeda üksainus musta tähtedega kirjutatud sõna: „Kodutu!"

E. SELL.

hoonest tuleleegid. Venelased pommitavad linna süütemürskudega! Kõike kurja oleks neist suudetud uskuda, kuid et nad elamuid hakkavad hävitama, seda veel mitte. Kuid nüüd oli ka see toimunud. Juba olid linnas levinud kuuldused ka massmõrva koledusist vanglas. Ja nüüd liiguvad linnas tuulekiirusel kõiksugu õudusjutud, kuna crapooletu informatsioon veel puudub.

Tuli Raekoja taga tõuseb aga kõrgele ja hakkab liikuma Lossi tänavat pidi üles.

Kustutamiseks puudub vesi, sest Vabadussilla purustamisega oli linna veevärk ilma veeta jäänud. Kaevusid südalinnas on aga vähe ja neiski püsivate kuivade ilmade tõttu vähe vett. Siis aga selgub, et ülikooli veevärk on Toome orus terve. Selle käivitamiseks saadakse üks traktor ja nii saadakse vesi ülikooli poliklinikusse. Sealt tuuakse veejuhtmed läbi majade kuni Lossi tänavani ja asutakse teiste majade kaitsele. Eriti valvatakse, et tuli ei leviks üle Lossi tänava ja üle Ülikooli tänava suurtele südalinna kvartaalidele. Neid alasid suudetaksegi kaitsta, kuid Toome mäe veerul tihedas hoonete rägastikus levib tuli ikka edasi nii Lossi kui ka Ülikooli tänava suunas.

Reede hommikul põlevad kino ja kohvik „Central". Öösel on suudetud küll tule levingule piir panna Lossi tänaval ja „Centrali" ümbruses võimatseb tuli veel kuni reede õhtuni. Alles Ülikooli tn. nr. 30 maja tulemüüri juures suudetakse tuld tõkestada, kuid siiski oli tules hävinud 12 suurt kivimaja koos kõrvalhoonetega.

Tuli Kaluri tänavas ja „Estonia" villavabrikus.

Tartu teateid

Tartlasilt 3130 sõjakahju-avaldust

Hindamisametil pool tööd juba tehtud

Üle 3000 avalduse on esitatud Tartu Linna Sõjakahjude Hindamise Ametile nende kahjude kohta, mis tekitati bolshevike poolt kahe aasta eest meie kodulinnas. Sõjakahjude-avaldusi võetakse vastu ka edaspidi, hoolimata sellest, et viimasel ajal on nende sisseandmine soikunud.

Sõjapäevil hävis Tartus 625 maja, ja nendes leidus üle 3000 korteri. Kui neile kahjukannatajalle juurde arvata veel teised isikud, kel rekvireeritu autosid ja teisi sõidukeid ning muid hinnalisi esemeid, siis üldine Tartu kahjukannatajate arv tõuseb kindlasti üle 4000. Vallasvaralisi sõjakahjusid aga võib üles anda ka teistele sõjakahjude hindamise ametitele, kes nende suhtes võtavad seisukoha. Kinnisvaralisi kahjusid aga hindab igal juhul kohapealne hindamise amet.

Seni on Tartu Linna Sõjakahjude Hindamise Amet kinnitanud umbes tuhat sõjakahju, kuna peale selle on veel hulk toimikuid valmis ja nende juures on lahendada ainult mõni üksikküsimus. Võib arvata, et Tartu Linna Sõjakahjude Hindamise Ametil on pool tööd tehtud nende 3130 sooviavalduse suhtes, mis on seni esitatud. Hindamist leiavad teatavasti ainult kuni 50-kroonised sõjakahjud.

Akadeemiline Meeskoor esineb Kambjas

Akadeemiline Meeskoor esineb pühap., 11. skp. Kambjas. Kogunemine väljasõiduks Kompanii t. 2 kl. 13.

Omakaitse kontsert

Ühe kaitsepataljoni orkester korraldab pühapäeval, 11 juulil kella 11—13-ni Adolf Hitleri platsil välikomandantuuri rõdul kontserdi.

Tartus suur naiste ülekaal

Käesoleva kuu algul oli Tartu linna elanike arv langenud 47.070-le, kuna käesoleva aasta elanike arvu kõrgpunkt oli veebruarikuu algul, mil Tartus oli registreeritud 51.669 inimest. Käesoleva kuu algul oli tartlastest mehi 18.479 ja naisi 28.591, seega 10.000 naist rohkem kui mehi.

Lühiteateid kodumaalt

Tartumaalt

Talupidajal 125 suhkrupunkti. Leedimäe piimaühingul on praegu käsil preemiapunktide väljaandmine, milliseid jagatakse normi täitmise ja ülenormi viidud või eest. Eriti rohkesti on ülenormi punktide saajaid. Kõige rohkem preemiapunkte saab talupidaja H. Mihkels — 125 suhkrupunkti. Iga ülenormi võikilo eest saab osta 0,5 kg suhkrut.

Valgamaalt

Taheva eeskujulikem vald normide täitmises. Paremini on Valgamaal seni oma müügikohustusi täitnud Taheva vald. Toiduteravilja-norm on peaaegu 100% täidetud. Samuti on 90% täidetud 1942/43. a. lihanorm. Korralikult on valla põllupidajad täitnud ka kartuli, villa, lina ja kanamunade müügikohustusi.

Metsatöö Karulas. Kogu aeg jätkub Karula metskonnas küttekriisi lahendamise aktsioon. Linnaelanikud, asutused ja käitised on tulnud talveks vajalikku kütet hankima isevarustamise korras.

Viljandimaalt

Põltsamaa ümbruse elektrifitseerimine

Põltsamaa linna lähemasse ümbrusse on asutatud 3 elektriühingut, mis alustavad talumajapidamiste elektrifitseerimise eeltöid. Elektriühingud on asutatud Mällikvere-Alastvere, Pajusi ja Põltsamaa piirkonna jaoks. Kaks esimest hõlmavad kumbki 100 majapidamist, kuna kolmas 150 majapidamist. Koos sellega saaksid elektri ka Lustivere vallamaja, meierei ja puhkekodu. Kõrgepingeliine tuleb ehitada 12 km ulatuses.

Elektriliinide ehitamiseks vajalikud postid on suures osas juba valmis ning toimetatakse lähemal ajal kohale. Kuigi elektrisisseseade ja liinimaterjali hankimine on praegu raskendatud, loodavad sealse ümbruskonna talud sellest üle saada. Põltsamaa-Lustivere kõrgepingeliin kavatsetakse tulevikus pikendada kuni Jõgevani, et soodustada ringliin Ulila—Tartu—Jõgeva ja Ulila—Viljandi—Kolga-Jaani—Põltsamaa—Jõgeva. Veel kavatsetakse tulevikus kõik Põltsamaa ümbruskonna elektriühingud koondada ühiseks Põltsamaa elektriühinguks keskusega Põltsamaa linn, et lihtsustada madalapingeliinide korrashoidu.

Viljandist

Käsitööturite organiseerimine. Käsitööstusala organisatsioonilise ümberkujundamisega seoses toimuvad mitmesugused muudatused sel alal ka Viljandis. Seniste käsitööalasektsioonide likvideerimise järel vabastatakse sektsioonide juhid oma ametist ning praegu on käsil isiküte leidmine, kes hakkavad juhtima uute käsitöögruppide tegevust. Seniste sektsioonide asemele kutsutakse ellu 21 kutsekogu, mille etteotsa seatakse ülemmeistrid ehk usaldusmehed. Käsitööturite koondamine Viljandis algab lähemal ajal. Praegu jätkub nende käsitööturite registreerimine, kes seda omal ajal ei ole teinud.

Vändras põles suurtööstus

Vändra alevikus süttis teadmata põhjusel kolmapäeva, 7. juuli õhtupoolikul põlema Jaansoni vabrik, kus ühe katuse all asuvad jahuveski, elektrijaam, villa-, värvimis- ja saetööstus. Maha põles täielikult saetööstus ja osaliselt veski sisseseade ühes kallihinnaliste püülimasinatega. Tulest jäi puutumata elektrijaam ühes mootoritega, mis asuvad tulekindlas ruumis, ja värvimis- ning villatööstus.

Hoone on suur kiviehitis, valminud 1924. a. Tulest tekkinud kahju on suur. Vabrik andis kogu Vändra alevikule elektrivalgust ja kohalikele tööstustele elektrienergiat. Hoonel hävis keskmine osa tulemõllus. Tuld olid abiks kustutamas peale kohalike tuletõrjujate mootorpritsidega Pärnu, Vihtja ja Tootsi meeskonnad.

Virumaalt

Rakkab tegutsema 179 algkooli ja 4 gümnaasiumi. Viru maakoolivalitsuse saabus Haridusdirektooriumi koolivalitsuselt tagasi maakonna ja samuti Rakvere linna koolivõrgu kava kinnitatult. Koolivõrku kuuluvad Kunda ja Jõhvi linn, kuna Rakvere linna osas on kava eraldi. Maakonnas hakkab eeloleval kooliaastal tegutsema 175 algkooli 405 klassikomplektiga ning 12.056 õpilasega.

Rakvere linnas jääb tegutsema 4 algkooli 24 klassikomplektiga ja 915 õpilasega. Samuti jätkavad tööd Rakvere asuvad 1. ja 2. gümnaasium 575 õpilasega, Rakvere naiskutsekoolis hakkab õppima 207 õpilast, Jõhvi gümnaasiumis 249 õpilast ja Väike-Maarja gümnaasiumis 250 õpilast. Väiksema arvu õpilastega alustavad tööd põllunduskoolid Arknal, Avanduse ning kodumajanduskool Mõdriku.

Vaivara elab teatri tähe all. Viimasel ajal on Vaivara rahvas saanud senisest märgatavalt rohkem teatrielamusi, sest Rakvere teater on kohalikus rahvamajas pidevalt teatrietendusi andnud. Viimastel päevadel on pakkunud ka „Estonia" ja „Eesti Draamateater" sealsele rahvale killakosti. Teatrietendustele on olnud alati tung niivõrd suur, et pääsmed on tavaliselt ikka lõppenud ning rohkesti rahvast jäänud n.-ö. „ukse taha".

Viljandimaa tähistab vabanemist

11. juulil Viljandis Sakalamaa laulupäev

Viljandi oli Valga, Võru ja Petseri ning Pärnu kõrval esimesi Eesti linnu, mis kaks aastat tagasi vabanes bolshevismi ikkest. Ühtlasi oli Viljandi esimesi linnu, mille vabastamiseks saksa väed 8. juulil löid võiduka lahingu. Samal ajal, kui Tartus veel algasid kannatusrikkad päevad, oli Viljandi juba vabaning saksa võidukad väed liikusid edasi Kesk-Eesti suunas, vabastades järgnevalt Võhma, Põltsamaa ja teised keskused.

Viljandi, mille maastik oma mägede ja orgudega pakkus punaväele soodsat kaitsevõimalust, langes saksa vägede kätte kibedas lahingus, mis algas 8. juuli varahommikul ja kestis hilisõhtuni. 8. juuli õhtul umbes kella 20 ajal tungisid esimesed saksa löögiüksused lääne poolt Viljandi Kantremaa linnaossa. Järgnes mõnetunnine linna puhastamine punaväe riismeist ja juba enne kesköötundi oli linn bolshevikest puhas.

Koos Viljandi vabanemisega 8. juulil ja järgnevail päevil vabanes enamus Viljandimaast punaste ikke alt.

Pühapäeval, 11. juulil tähistatakse Viljandimaaa vabanemist Sakalamaa laulupäevaga Viljandis Uuelossi pargi orus. Laulupäevast võtab osa ümmarguselt 900 lauljat üle maakonna. Peale üldkooride esinevad ühendatud pasunakoor ning rahvatantsurühm. Eesti Omavalitsuse esindajana võtab laulupäevast osa kohtudirektor Õpik, pidukõnega esineb Rahvakasvatuse Peavalitsuse juhataja B. Meret. Laulupäeva avasõna ütleb Viljandi maavanem J. Sassian, lõppsõna Viljandi linnapea A. Viims. Laulupäeval juhatavad ühendatud segakoori prof. J. Aavik, P. Valgemäe ja P. Krigul, ühendatud pasunakoori prof. J. Vaks ja F. Tammar Tallinnast ning A. Härm Viljandist. Laulupäeval on vabastamispäeva jumalateenistused Viljandi kirikuis ning pärgade asetamine langenute kalmule. Pärast ühendatud kooride kontserti toimub Viljandi Jaani kirikus Haydn'i oratooriumi „Loomine" ettekanne. Teater „Ugala" etendab vabastamispäeva puhul A. Mälgu näidendi „Ellen Paas".

Sport

Tartu „Kalevi" mehed ja naised võistlusrajal

Pärast mõnenädalast vaheaega olid Tartu kergejõustiklased reede ja laupäeva õhtul jälle kohalikul võistlusrajal Tallinna tänava spordiväljakul võistlemas „Kalevi" korrespondentsvõistluste sarjas. Lisaks kaleviastele esines ka ASK-i võistlejaid. Eriti arvukalt oli esindatud naisvõistlejate rinne, kus nimekamaiks olid prl. K. Aviste ja pr. Usar-Arras. Reedeõhtustel võistlustel näidati järgmisi tulemusi:

100 m: 1. Palm, „Kalev" — 12,0, 2. Karikosk, ASK — 12,3, 3. Aoveer, „K." — 12,4. Kuul: 1. Maimre — 13,84, 2. Till — 13,05, 3. Rander — 12,08. Kõrgushüpe: Rander — 1.70. 400 m: 1. Lulla — 57,3, 2. Mesak — 59,1. 1500 m: 1. Lulla — 4.29,0, 2. Toomsalu — 4,48,4. Kõik need võistlejad olid „Kalevist". Kaugushüpe: 1. Korghov, ASK. — 6,20, 2. Palm, „K." — 5,93, 3. Rander, „K." — 5,70.

Teatavat põnevust pakkus Tartus nii harva nähtud vasaraheide, kus lõpuks vasar raksatas puulatva, olles võtnud ohtliku suuna publiku suhtes. Parimaks heitjaks osutus Köll, kel näib olevat eeldusi 50 meetrini välja jõuda. Teiste heitetehnika on aga veel välja kujunemata. Tulemused olid: 1. Köll — 42,48, 2. Lall — 39,90, 3. Maimre — 5,15, 4. Rander — 33,32.

Üllatust pakkus teatejooks, kus „Kalevi" heitjate meeskond koosseisus Maimre, Lall, Rander ja Till võitis „Kalevi" jooksjate meeskonna, kelle koosseisu kuulusid keskmaamehed Lulla ja Lilleorg ning sprinterid Palm ja Veske. Heitjate aeg oli 50,1, jooksjatel 51,0.

Naiste aladel oli üllatuseks prl. Hunti esikohale tulek kõrgushüppes pr. Usari ja prl. K. Aviste ees. Tähelepanuväärivad tagajärjed saavutas prl. K. Aviste kaugushüppes — 4,92 ja kuulitõukes 10,49, samuti ka 100 m — 14,1. Üksikasjalised tulemused olid:

100 m: 1. Karin Aviste, ASK — 14,1, 2. Meriküla, „Kalev" — 15,0, 3. Uuemaa, ASK — 15,2. Kuul: 1. Karin Aviste — 10,49, 2. Usar, „Kalev" — 9,84, 3. Hiiepuu, ASK — 9,17, 4. Juta Aviste, Tall, Spordikl. — 8,97. Kõrgushüpe: 1. Hunt, ASK — 1,35, 2. Usar — 1,35, 3. Hiiepuu — 1,30, 4. K. Aviste — 1,30. Kaugushüpe: 1. K. Aviste — 4,92, 2. Luitsalu, „Kalev" — 4,15, 3. Meriküla, „Kalev" — 4,14, 4. Uuemaa, ASK — 4,01.

Tartumaa noorte kergejõustiku-esivõistlused

18. juulil toimuvad Tartumaa noorte esivõistlused kergejõustikus, mis on ühtlasi ka üleriigilistest noorte esivõistlustest osavõtuks. Kui mõõdunud aastal Tartumaa suutis pinevas konkurentsis Tallinna võita ja tänavu on olnud pidevas ettevalmistuses, siis tahetakse ka nüüd kõik tehe, et säilitada rändkarikat, mille välja pani Eesti spordijuht.

Esivõistlused toimuvad Tartu Tamme staadionil järgmise kavaga:

Poiste A-kl. (16—17-a.-, kusjuures vanuseklassi määrab võistleja vanus 1. aprillil): Jooksud: 100 m, 400 m, 1500 m, 110 m tõkkej., 4×100 m teatejooks, kaugus-, kõrgus- ja teivashüpe, kuulitõuge, kettaheide ja odavise.

B-kl. (14—15-a.): 100 m ja 4×100 m teatejooks, kaugus- ja kõrgushüpe, kuulitõuge.

Tüdarlapsed (15—17-a.): 100 m, 4×100 m teatejooks, kaugushüpe ja kuulitõuge.

Võistlejaile antakse auhindu ja diplomeid, paremaile malevkondadele aga eriauhinnad.

Et võistlustele pääsemist hõlbustada, on korraldatud ühissõit raudteel. Sõit toimub pühap. hommikuste reisijaterongidega Jõgevalt ja Paluperast ja tagasisõit esmaspäeva hommikul. Jõgevalt tuleva rongisõidu korraldajaks on mlvk. juht V. Virulane (Jõgeva algk.) ja Paluperast mlvk. juht H. Paju (Otepää alg.), kus noortel, kes soovivad sõiduvõimalust kasutada, tuleb aegsasti registreeruda. Sõidukorraldajad saavad ühissõiduloa ja muretsevad registreerunuile sõidupileteid. Igast jaamast pealetulevate noorte kohuseks jääb ainult otsida sõidukorraldajat, kes on varustatud käclindiga, millel „Eesti Noorte" märk.

Ka on võistlejaile korraldatud ühiskorter s.-s. „Kalevi" ruumes, Rüütli tn. 25, juba laupäeva õhtust alates.

Jääb soovida, et noored arvukalt astuksid järjekordselt välja kibedasse heitlusse. Sel korral loodetakse ka rohket tütarlaste esinemist, kes seni tagasihoidlikult oma kodukoha nimel on võistelnud.

Neli meest alla 14.30 min. A. Anderssonil ebaõnnestus maailmarekord

Stokholmis peetud õhtuvõistlustel olid võistlemas rootsi parimad kergejõustiklased. Eriti tähelepanuväärivad olid tulemused 5000 m jooksus, kusneli meest jooksis alla 14.30 min., kusjuures võitjaks tuli Durkfelt — 14.22,8, mis on tänavune Euroopa tippmark. Järgnesid Kelarsson — 14.25,6, Jakobsson — 14.26,0 ja Ostbrink — 14.29,4. 1500 m jooksu võitis Spangert — 3.51,6 Bondenssoni ja Elässoni ühise aja 3.51,6 ees. Väga hea oli ka Malmberg 1000 m jooksus tulemusega 2.25,3 Bertil Anderssoni 2.26,2 ja Ahlseni 2.26,8 ees. Teistel aladel võitsid: kuulitõuke Rommare — 14,82, odaheite Pettersson — 64,87, kaugushüppe Eliasson — 7,13 ja teivashüppe Westberg — 3,95.

Hiljuti miilijooksus uue maailmarekordi püstitanud Arne Andersson katsetas nüüd saavutada uut maailmarekordit ka 1500 m jooksus. Katse aga ebaõnnestus, sest ta joksis selle maa ajaga 3.48,8, kuna Häggi nimel seisev rekord on 3 sekundi võrra parem. Teiseks tuli samas jooksus Arne Ahlsen ajaga 3.50.8.

Kui Puhja metsavennad haarasid relvad

Puhja valla „metsameeste" tegevus algas 3. juulil püsside äravõtmisega kohalikult punamiilitsalt ja tõltevkomiteelt. Pärast püsside äravõtmist sõitsid samal päeval valda Tartusi punamiilitsad ja hävituspataljonlased, kellega „metsamehed" sattusid lahingusse Puhja küla Juraku talu rajoonis. Punased, olles varustatud kergete ja raskete kuulipildujatega, püüdsid metsamehi paremalt tiivalt haarata, mispärast metsamehed taandusid kaotusteta Sangla sohu. Selles lahingus paistis metsameestest eriliselt silma Karl Jurak, kes oma täpsuslaskudega tekitas vastasele kaotusi ühe surnu ja teadmata arvu haavatute näol. Selle esimese „metsameeste" tulega ristimise lahingu järel tuli vaheaeg ja vaikus metsameeste elus. Alles 9. juulil tuli metsameestel asuda uuesti tegevusse Võsivere küla punaste vaatluspostiga ja Rannust Verevi külast tuleva 10 punaväelasega.

Operatsiooni tulemusena saadi 22 vintpüssi ja hulgaliselt laskemoona ja sõjavange. Saadud relvad ja laskemoon tuliid kasutamisele Ulila elektrijõujaama vallutamise lahingus. Samal päeval asus Omakaitse vallamajja ja on seda valvanud tänaseni.

Samal õhtul algas Ulila elektrijõujaama vallutamisoperatsioon. Jõujaam oli juutidest hävituspataljonlaste ja punasõdurite valduses. Jõujaam vallutati 10. juuli hommikul. Puhja valla metsavendadest sai jõujaama lahingus surma Elmar Minka ja haavata Johannes Takel. Rohkem kaotusi jõujaama vallutamisel ei olnud. Punased kaotasid surnutena 3 juuti, kuna haavatute täpne arv on teadmata. Ulila elektrijõujaama kaitsmise otsarbel lõhuti Ulila jõe sild osaliselt, mis osutus hiljem otstarbekohaseks, sest terve 10. juuli kestel tuli pidada lahingut Ulila sillal Tartust veoautodega kohaletoodud punasõduritega. Ulila silla lahingust võttis peale Puhja valla metsameeste osa ka metsamehi Rannust, Rõngust, Kongutast ja Elvast. Punased viisid haavatud ja surnud taganemisel kaasa, kuid maha jätsid ühe veoauto, mis hiljem kasutusele võeti.

11. juulil pandi alus ja moodustati metsavendadest organiseeritud Puhja kaitsegrupp, mille juhtkonda nimetati kapten Robert Lamp kaitsegrupi ülemana, leitnant Otto Ujin adjutandina ja n.-leitnant Juhan Lina majandusülemana.

Kaitsegrupi juhtkonna poolt antiusaldatavatele meestele käsk ilmuda 12. juulil kell 9 kaitsegrupi ülema käsutusse, kusjuures koguneda tuli Puhja vallamajja, Ulila agentuuri ja Ulila jõujaama.

Nii lisandus metsameestele mehi juurde ja Puhja kaitsegrupp kujunes arvuliselt 250-meheliseks. Ka tuli kaitsegrupi koosseisu toitlustamis- ja sanitaaralal hulk agaraid naisi.

12. juulist alates algas kogu vallas süstemaatiline luure- ja julgeolekutegevus, sest Emajõe joonel Palupõhja, Kaldasaare ja Reku rajoonis asusid tugevad punaväe osad, mis asusid kõigest 5 km Puhja vallamajast ja Ulila elektrijõujaamast.

Samal päeval oli väljasaadetud luurel üle Emajõe olevas Kaldasaare külas kaotusi, sest luure sattus vastase suurele ülejõule ja pidi astuma lahingusse, kus sai surmavalt haavata Arnold Ani ja haavata Osvald Liffland.

14. juuli keskpäeva paiku asuti koos Valga partisanidega Kaldasaare küla vallutamisele. (Valga partisanid jõudsid Puhja eelmise päeva õhtuks.) Vaenlane taandus, ilma et oleks avaldanud tõsist vastupanu. Järgmisel päeval lahkusid Valga partisanid Jõesuhu.

16. juulil saadeti üks salk Puhja kaitsegrupist Jõesuu lahingusse abiks. Jõesuu lahingus langes Puhja metsavend, kooliõpilane Johannes Vind.

See kõik, mis puhjalased teostasid metsavendadena ja organiseeritud kaitsegrupina, sündis ühisest tahtest vabastada vald bolshevistlikust vägivallast ja luua võimalus inimväärseks eluks.

Kohtust

Varastas, et viina saada

Petseri vallas Maskova külas elutsevalt Joann Lastotshkinilt varastati tema lukustamata elukorterist 17 meetrit põrandariiet 100 Rmk. väärtuses. Kahtlus varguses langes kindla elukohata Aleksandra Krausele, keda varguse ajal samas liikumas oli nähtud.

Käesoleva aasta märtsikuus tabas kriminaalpolitsei Aleksandra Krause, kes ülekuulamisel võttis õigeks, et varastanud Lastotshkini korterist põrandariide, vahetades selle kellelegi kahe pudeli viina vastu. Samuti avaldas Aleksandra Krause, et ta on varastanud 16. novembril Petseri vallas Rogosino külas elutseva Anna Jeremina õuelt ühe elusa pardi, kelle müünud hiljem edasi.

Aleksandra Krause on varem korduvalt varguste eest karistatud. Viimase kahe-aastase vanglakaristuse kandmisest vabanes ta alles 1940. a.

Tartu Ringkonnakohus otsustas Aleksandra Krause mõista kummagi varguse eest eraldi kaheks aastaks vangimajja.

Lubamatu noa-tarvitamine

Märtsikuus ilmus Luise Väiso Võru vallas Küti talus elutseva Alfred Karise elukohta ja teatas, et tema juurest on tahetud heinu varastada, kusjuures ta on saanud kätte heinavaraste hobuse. Öuele minnes nägi A. Karis, et õuel seisid hobune ja vanker, millel oli umbes 3 puuda heinu. Samal ajal tulid Küti talu õuele Alfred Treier, Alfred Rammul ja Raivo Kajaste, kes seletasid, et õuel seisab Rammuli hobune ja nemad tahavad seda ära viia. Karis ja teised taluelanikud keelasid hobuse äraviimist, enne kui pole asja selgitamiseks kohale tulnud politsei. Seepeale astusid Treier ja Kajaste hobuse läheduses seisva Juhan Zoppi poole ja tõukasid Zoppi pikali. Samal ajal tormas Rammul Karisele selja tagant kallale ja löi temale rusikaga selga ja pähe. Zoppi kukkumise ajal märkas Karise Treieri käes mingit läikivat eset, kusjuures Treieri käsi oli Zoppi suunas löögivalmis. Seda nähes haaras Karise Treieril õlast kinni. Treier rebis enda sellest haardest lahti ja löi seepeale Karisele noaga vasaku käe külmanrlikmesse, mispeale Karise maha langes.

Kohtuarstlikul läbivaatusel selgus, et Alfred Karisele tekitatud haav kuulub raskete kehavigastuste liiki, sest vasaku käe kämbla aktiivne liikumine oli püsivalt takistatud.

Tartr Ringkonnakohus otsustas Alfred Treierit karistada 7-kuise vangistusega.

Tõrges mees

Tartumaa Omakaitse Kolkja kompanii jaoülem Artur Holst toimetas 4. jaan. koos teiste Omakaitse liikmetega Kolkja külas haarangut ja läbiotsimisi kahtlaste isikute juures relvade leidmiseks. Jõudnud järjekorraga Afanasi Timashovi elamu juurde, tegi Holst Timashovile, kes elamu välisukselle ilmus, tuleku põhjuse teatavaks ja nõudis ruumide ettenäitamist. Afanasi Timashov polnud, aga sellega nõus, ja kui jaoülem Holst tahtis elamusse astuda, lükkas Timashov teda eemale. Samuti takistas Timashov hiljem läbiotsijate tegevust, võttes Holstil jalast kinni, kui see hakkas lakka ronima.

Ülekuulamisel Afanasi Timashov ametivõimudele vastuhakkamist õigeks ei võtnud.

Tartu Ringkonnakohus otsustas Alfanasi Timashovi karistada neljakuise vangistusega.

Valmistas ja müüs puskarit

Teostades elamute kontrolli Linnuse vallas Davõdovo külas, leidis kordnik Jaan Roos 26. nov. 1942. a. Ivan Baikovi eluruumi ahjust vilnaauru jahutamise toru ja plekknõu, milles leidus umbes liiter puskaritaolist vedelikku.

Juurdlusel võttis Ivan Baikov õigeks, et politsei poolt tema eluruumist leitud puskar ja viina-auru jahutamise toru on tema omad, ja leitud puskari on ta valmistanud 25. novembril oma elukohas rukkijahust ja kartulitest. Viina on ta ka enne paaril korral valmistanud, millest müünud 2. novembril 3 liitrit Mihail Kvetkovile, saades liitrist 10 Rmk.

Ivan Baikov on varem korduvalt Maksudevalitsuse juhataja poolt karistatud rahatrahviga.

Arvesse võttes Ivan Baikovi puhtsüdamlikku süü ülestunnistamist, otsustas Tartu Ringkonnakohus teda karistada 8-kuise vangistusega.

Pimendamisaeg

11. juulil 1943 on kl. 21.30—03.20

AMETLIKKE TEATEID

Toitlusameti teadaanne

liha, kala, sahhariini ja ujuvseebi ning ühtlustspesupulbri müügi kohta 21. toitlusperioodi IV nädalal.

Kala müüakse ajavahemikus 12. VII — 18. VII 1943. a. 21. toitlusperioodi IV nädala lihakupongide vastu neile tarbijaile, kes on registreeritud liha ostuks alljärgnevatesse lihakauplustesse:

1) Lihatsentraal nr. 53 — Raekoja 77. 2) Lihatsentraal nr. 100 — Tähtvere 3. 3) Lihatsentraal nr. 103 — Võru 126. 4) Lihatsentraal nr. 51 — Ülikooli 7. 5) Lihatsentraal nr. 52 — Tähe 72. 6) Lihatsentraal nr. 56 — Riia 117. 7) Nutt — Kroonuaia 1. 8) Jaska — Riia mnt. 18. 9) Adov — G. Adolfi 8. 10) Juks — Riia 54.

Ülejäänud lihakauplustesse registreeritud tarbijad saavad 21. toitlusperioodi IV nädala lihakupongide vastu liha, kuid soovi korral võivad nad osta kala Kalahallist.

Haigetele müüakse haigekaartide vastu soovi korral liha nendest kauplustest, kus toimub liha müük.

Sahhariini:

Kõigile elatistarbeainetekaartide omajaile järgmiste erikupongide vastu: a) 0—2-a. lastele „21 L", b) 3—6-a. lastele „21 S", c) 6—17-a. lastele „21 R", d) 18-a. ja van. „21 V" 1 karp (ca 100 tabletti).

Märkus: Nimetatud erikupongid on kehtivad kuni 21. toitlusperioodi lõpuni, s. o. 18. VII 1943. a.

Seepi ja ühtlustspesupulbrit:

a) 0—2-a. lastele 20.—23. toitlusperioodi suhkrukaartide erikupong „BV" vastu 2 tk. ujuvuumseepi ja 2 pk. ühtlustspesupulbrit.

b) Kõigile 21. toitlusperioodi elatistarbeainetekaartide omajaile erikupong „21 A" vastu 2 tk. ujuvseepi ja 2 pk. ühtlustspesupulbrit.

Märkus: Nimetatud erikupongid on kehtivad kuni 1. augustini 1943. a.

Linna Toitlusamet

Teadaanne toiduainetekauplustele

Kõigil toiduainetekauplustel tuleb kiiremas korras kauplustes seisev margariin Tartu Piimaühistusse tagasi viia.

Ühtlasi hoiatatakse kauplusi hoolimata ümberkäimises kergestiriknevate toiduainetega.

Linna Toitlusamet

Kõigile käitisevahendajatele ja usaldusmeestele

Laupäeval, 17. juulil kell 9 toimub Tartus, „Vanemuise" kontsertsaalis käitisevahendajate, käitisevahendajate abide ja usaldusmeeste õppepäev.

Kava: 1. Avasõna — Eesti Kutsekogude Tartu esinduse juhataja A. Mekkart. 2. Tervitused. 3. Eesti Kutsekogude komissaarse juhataja R. Karro sõnavõtt. 4. Eesti Kutsekogude organisatsioon — Org. Osakonna juhataja V. Horm. 5. Käitisevahendajate ja usaldusmeeste ülesanded ja positsioone käitises — E. K. 2. peaosakonna juhataja V. Pihlak. 6. Käitise varustuse küsimused — E. K. 2. peaosakonna juhataja V. Pihlak. 7. Päevaprobleeme — E. K. Tartu esinduse juhataja A. Mekkart. 8. Koosolekul algatatud küsimusi. 9. Lõppsõna — E. K. Tartu esinduse juhataja A. Mekkart.

Õppepäevast osavõtt on käitisevahendajatel, käitisevahendajate abidel ja usaldusmeestel kohustuslik.

Tartus, 10. juulil 1943. a.

A. MEKKART, E. K. Tartu esinduse juhataja

Käesolevaga tunnistatakse kehtetuks järgmised

kadunud suhkru-, tubaka- ja elatistarbeainetekaardid:

1. Anna Vaga elatistarbeainetekaart; 2. Viima Vares'e elatistarbeainetekaart; 3. Raivo Vares'e elatistarbeainetekaart; 4. Elisabeth Rääk'i elatistarbeainetekaart; 5. Johannes Kiisler'i suhkru- ja tubaka- ning tubakasaadustekaart; 6. Karl Soosaar'e elatistarbeainetekaart; 7. Emilie Soosaar'e elatistarbeainetekaart; 8. Osvald Sügiste elatistarbeainetekaart; 9. Juulie Sell'i elatistarbeainetekaart; 10. Marie Jaan'i elatistarbeainetekaart; 11. Iida Unt'i rasketöölisekaart; 12. Luise Teder'i elatistarbeainetekaart; 13. Marie Lillo suhkrukaart; 14. Mahta Ingel'i elatistarbeainetekaart; 15. Osvald Ingel'i elatistarbeainetekaart; 16. Herbert Olm'i elatistarbeainetekaart; 17. Alma Kõiv'i elatistarbeainetekaart; 18. Linda Kõiv'i elatistarbeainetekaart; 19. Oskar Kõiv'i elatistarbeainetekaart; 20. Reginald Vestberg'i tubaka- ja tubakasaadustekaart; 21. Hiisi Puna suhkrukaart; 22. Leena Puna suhkrukaart; 23. Endel Lillevald'i elatistarbeainetekaart; 24. Ellen Lillevald'i elatistarbeainetekaart; 25. Meeta Lillevald'i elatistarbeainetekaart; 26. Heljola Voorand'i elatistarbeainetekaart; 27. Minna Laksberg'i suhkrukaart; 28. Valli-Irene Leller'i elatistarbeainetekaart; 29. Evald Astmäe tubaka- ja tubakasaadustekaart; 30. Harlad Urres'e tubaka- ja tubakasaadustekaart; 31. Anette Kuperjanovi elatistarbeainetekaart; 32. Joosep Theas'e tubaka- ja tubakasaadustekaart; 33. Agathe Theas'e suhkrukaart; 34. Ljubov Kreppi elatistarbeainetekaart; 35. Einer Kreppi elatistarbeainetekaart; 36. Adele Kittus'e suhkrukaart; 37. Jaan Kittus'e suhkrukaart; 38. Anne Liivat'i suhkrukaart; 39. Emilie Preimann'i suhkrukaart; 40. Ida Kama suhkru- ja rasketöölisekaart; 41. Rudolf Kama suhkrukaart ja Lto lisakaart.

Kõiki isikuid ja kauplusi hoiatatakse kaarte nende leidmise korral kasutamast, selle vastu eksijad langevad karistuse alla.

Kaardid tuleb leidmise korral ära tuua Tartu Linnavalitsuse Kaubandus-Tööstusosak. Toitlusamet Kaartidebüroosse, A. Hitleri pl. 7.

Linna Toitlusamet

Teadaanne

Tartu linna majaomanikelt, kes pole oma hoonete 1943. a. sundkindlustusemaksu tasunud, võetakse kindlustusmaksud vastu Tartumaa Inspektuuris, Adolf Hitleri plats 10, igal tööpäeval kella 8—15 (laupäeval kella 8—13).

Maks tuleb tasuda hiljemalt nädala jooksul, arvates käesoleva kuulutuse ilmumisest.

Eesti Kindlustusevalitsuse Tartumaa Inspektuur

OSTETAKSE

Tartu Eesti Majanduse Ühisus ostab ostutõendite alusel piiramata arvul igasugust juurvilja ning aia- ja metsamarju. Vastuvõtt iga päev kella 7—15-ni Tartus, Riia tän. 39.

Korras lapsevanker. Teat. sll. 9505 all.

Kiires korras lapsevanker. Teat. Kesk-Kaar 9—2.

Kaevupumba vasest silinder, läbimõõduga umbes 10 sm. Teat. Kudina p.-ag. Elmiku t. Telef. Kudina 12-a.

Põrandavaip, 3x4 m (kookos-, võim-, linoleum-). Võidu 32. Teinan.

Lapsevoodi. Teat. sll. 9490.

Kirjutusmasin. Teat. Aleksandri 73—2, peale kella 3-me.

Kuumismasin nr. 5 ja riidekapp. Pakk, Sõmerpalu, Osula p.-ag. M. Armulik.

Ametiskäija meester, vajab erasissekäiguga mõõbliga tuba. Teat. sll. 9502.

Rohuteadlane vajab tuba mõõbliga või ilma. Kite olemas. Teat. Lutsu 12—1, õhtul kella 7—8.

4-toal. veega korter vahetada 3—5-toal. vee ja vanniga korteri vastu. G. Adolfi 48—3. Tel. 24-37.

M.-ameinik vajab tuba kõõgiga või tuba keeduvõimalusega. Teat. Kesk 27—5 või telef. 42-70. Ratassepp.

Üksik naiste, vajab tuba või tuba kõõgiga. Küte olemas. Teat. kirjal. Rüütli tn. 1. Opmanni õrisse.

TÖÖPAKKUMISED

Tartu Ülikooli I Haavaklinik vajab Tööameti kaudu korralikku ja käitumises viisakat sanitari. Soovivaldused esitada I Haavakliiniku juhataja nimele, I Haavaklinik. Toomel, kuni 15. juulini 1943.

Vajatakse karjust linna lähedale väiksema karja juurde. Teat. saab 12. ja 13. skp. Õpetaja tn. 9—1. kella 14—18-ni. või Tartu Tööametist.

Väiksemasse talu vajatakse karjust või tüdrukut Tööameti kaudu. Teat. Aleksandri 73—2, peale kella 3-me.

Vajatakse linna lähedale talu heinalist. Teat. saab Tööametist või Eha tn. 17—8.

Vajatakse aiatöölisi lihlajaliseks tööks. Tulla Ropka aiandus 54. Albert Martinson, või Tööametisse, tuba 15.

Maa-arsti perek. vajab vanemat naisteenijat. Teat. Jakobsoni 11—3.

Vajatakse maale talu sulast, karjust ja tüdrukut. Teat. saab Tartu Tööametist, tuba 19. Kauba tehakse Õnne tn. 25. Aiandusrent. Ruiseküünes.

Rõõvärvimisetööstus „J. Krunus ja Pojad". Salme 56, vajab töölisi ja raamatupidajat. Teat. Tööametist, tuba 13.

KINOTEATRID

11. juulil 1943

Algus kell 16, 18 ja 20; pühap. kell 14, 16, 18 ja 20. Kassa avatud ärip. kell 15. pühap. kell 13.

VICTORIA

„Itaalia õlgkübar"

Heinz Rühmann.

APOLLO

Kuum veri

Marika Rökk, Paul Kemp, Hans Stüve

ATEEN

Oo, need mehed!

Johannes Riemann, Paul Hörbiger, Jane Tilden, Grete Weiser.

MÜÜAKSE

Tshintshilja-reks (Chinrex) ja hõberebas-küülikuid. 50—75 Rmk. tükk. Jaama 34—8. Meos.

Vabavõrke vajuhäältaja. Hind 50 Rmk. Tähe 132-b—4. A. Savi.

Noori küülikuid. Hind. 15 Rmk. Mäe 22—3. Laumets.

Noori hõbehalle küülikuid. Hind kuni 15 Rmk. Ropka aiandus 42. Soome.

MITMESUGUSED

Autojuhid, kellel oleks võimalik tuua koorem puid Varalt? Teat. Riia 42, fotolaboratoorium, või Kroonuaia 20—2.

Palun, kellel on anda tarvitamiseks või müüa filosoofia õpperaamatut (gümn. kursust)? Vajan tungivalt

KIRJANDUS · KUNST

Hugo Raudsepa 60. sünnipäeva puhul

Hugo Raudsepa üle näitekirjanikuna on murtud väga palju piike — on olnud teravaid mõtete lahkuminekuid, osa raskekaalulisi kujusid pole meie kirjanduse hindamisel teda üldse vaevunud tunnustama.

Muidugi — nõuded näitekirjaniku suhtes on ju erinevad. Kriitik loeb ja vaagib iga sõna, viitsimata mõnikord teatrissegi minna, nõuab tihedat kompositsiooni, ideestikku, lõpuni lahendatud probleeme ja loogilist filosoofiat. Lavavaataja ja publik janunevad aga hoopis sädeleva dialoogi, leidlikkude olukordade, tänulikkude lavakujude ja kaasakiskuva koomika järele. On siis ime, kui kriitika loeb ja viriseb, publik vaatleb ja aplodeerib!

*

„Demobiliseeritud perekonnaisa" on oma ajastut lahkav layastatud veste, aktuaalne ja päevakajaline, nagu enamik autori lavateoseid hiljem. See tuleb hoopis teistest algallikatest, kui seda on mingi Noor-Eesti või Siuru — see on rohkem pärit igapäevase ajalehe joone alt kui selle pühapäevaselt paatoslikult kirjandusleheküljelt. See on lihtsalt kaasaja peegeldus ilma mingi filosoofilise taustata, aktuaalne, kuid veel praegugi eduga lavastatav — tänu oma tabavale koomikale ja teravapiirdelistele tüüpidele.

Kuid õhk on ka täis suurt ja kõrget dramaatikat, ekspressionistlikku paatost, sobivat piibliainelistele kõmisevatele draamadele. Raudsepp virutab *„Kohtumõistja Simsonis"* pähe liigsele ideelikkusele ja hingeõilsusele, inimene ise oma lihalikkuses on olulisem tegur kui kogu kõrge filosoofia: „Inimene on mullast; kui tal selles juuri ei ole, on ta vari."

„Ameerika Kristus" lahkab kirjaniku kaheks eri pooluseks — ideeliseks kunstijüngriks Niglaseks ja „inimesi elu silmadega nägevaks" Seenetreialiks. Muidugi on mõlemad äärmuskujud, ja kui kõiki ideekirjanikke ei saa asetada Niglase kategooriasse, pole Raudsepp oma sümpaatiale Seenetreiali vastu vaatamata kaugeltki ainult Seenetreial.

„Sinimandria" kubiseb otse filosoofiast, pealegi riimitust, aga — jumal hoidku — millisest! Nagu oleksid kõik rahva naljamehed ja kõrtsinarrid lahti lastud pühale parnassile. Autor sobib oma loodud ühiskonda ainult sõnnikut kärutama. Rahvaululeliselt nähvakas *stiil rabab elunähtusi* siit ja sealt, ilma jätmata kuskile eriti veriseid jälgi — groteksus on igatahes stiilipuhas ja väärib nautimist.

Kuid neilt üldinimlikelt satiirirööpailt pöördub Raudsepp peatselt tagasi aktuaalsuse, seekord jälle piiblivormi kate all. *„Siinai tähistel"*, õnnestunud seru paatosest ja irooniast, on ju meie kahekõmendate aastate ühiskonna kõverpeeglipilt. Enesekindel rahvajuht, mugav olupolitik, tulihingeline noorus ja auahne tõusiklus rabelevad rahva hinge pärast keset erootilisi pursanguid.

*

Erakondade võitlus on haripunktil. Kongressid, resolutsioonid, rongkäigud, lippude õnnisatmised ... H. Raudsepa *„Mikumärdi"* tabab naela pea pihta. See pole üksi meie õnnestunuim ja teravaim poliitiline satiir laval, vaid tolle rahvapäraselt lopsakas ja sädelev dialoog ning Jooramí, sulase Antsu ning pops-Jüri kujud teevad „Mikumärdist" omaette sündmuse eesti näitekirjanduse ajaloos, mida võib vahest võrrelda „Tuulte pöörises" esietendusega. Poliitiliselt pihta saanud kiruvad, arvustajad virisevad lohaka kompositsiooni ümber, moralistid tõstavad hädakisa — kuid teos ise veereb üle kogu maa lavade, ning annab võimsa tõuke eesti külakomöödiate tärkamisele, millest kahjuks ei tõuse ükski „Mikumärdi" tasemele.

Jooramlik eesti „hallparuni" prototüüp, sulase Antsu ürg-eestiline „kreissaag" ja tabav praktiline elu filosoofia on püsivad ning kuuluvad samuti rahva kultuurilisse pärandisse nagu kahe kange Vargamäe vanamehe kemplemised. — „Ligimene on armas inimene, kui hojab hästi eemale. Aga kui tuleb kitsa koha peal vastu, siis olgu talle jumal armuline!" Neid ja taolisi pärle pudeneb sellest sagimisest tütre ja talu pärast.

Samal ajal, kui „Mikumärdi" eesti näitelaval kooli teeb, tegeleb Raudsepp *„Põrunud aru õnnistusega"* — kumb on õieti normaalsem, kas suhtuda maailma *tavalise kodaniku harjumuste kohaselt* või üsna lihtsalt ja naiivse lapse moodi, kes ei oska teeselda ega valetada ja viilitab kõigile eelarvamustele.

Kuid mahlakas maakomöödia pole Raudsepa juures veel oma tippu saavutanud, suursaavutiseks kujuneb *„Vedelvorst"*. See on kõike muud kui joonealune — laisa maapoisi metamorfoosid armuelu mõjul õndsa tsaariaja leebe päikese paistel. Ürgjõuline huumor, lohmakalt rahvalik „ütlemisviis" ja päriskeerukas armuintriig stiilses esituses — kõik need voorused lubavad „Vedelvorsti" pidada kahtlematult meie parimaks maakomöödiaks.

Jüri Sotnik *„Salongis ja kongis"* on omaette väike Jooram noore riigi majanduselus ja sellena elulisem kuju selle pisut ebamääraselt lõppeva ajakomöödia tegelaskonnas — kus toimub mitut sorti riigipöördeid ja vastavaid üritusi. See ja järgnev *„Roosad prillid"* on õieti teatavaks vaheperioodiks Raudsepa uuele ajastule.

*

Aeg on muutunud vahepeal positiivseks. Sotsiaalne tellimus nõuab Vabadussõja ainete käsitelu. 1917. aasta miljöös Siberist Hellenurmele siirduv *„Lipud lormis"* on hüplev ja katkendlik nagu too aasta isegi. Ja vigadele vaatamata ületab ta kaugelt kõik hilisemad Vabadussõja või viimast enamlaste aega käsitlevad katsed. „Võiduka vene väe soldati" Nekudassovi filosoofia revolutsiooni mõttest on igatahes saavutis.

Pärast seda siirdub Raudsepp käsitlema tõsisemaid probleeme, kas salongkomöödias poliitiliste puhangute järellaineid selgitama *(„Mees, kelle käes on trumbid")*, veel kord Mikumärdi stiilis Vabadussõta *(„Mustahamba")*, abiluprobleeme lahendama *(„Kompromiss")* või aguliplika unistusi realiseerima *(„Sündmused agulis")*. *„Vaheliku vapustused"* vallandavad vaatajale naerupursked. Raudsepp on ajaga kaasa elades jälle *tagasi pöördunud oma vana* stiili juurde.

Kahekümne aasta jooksul on Raudsepp tõusnud meie lavakirjanduse keskseks kujuks, ilma kelleta oleks mõeldamatu meie tänapäeva rahvuslik teater. Eesti algupärane külakomöödia lopsaka huumoriga on Raudsepa hävimatu annetis meie lavale. Kui üks või teine motiiv ajavoolus kipub tuhmuma, mõni teravmeelsus kaotab oma torke, siis Jaak Jooram, sulane Ants, pops-Jüri, Seenetreial, Sotnik, Vedelvorst ja hulk teisi jäävad. Püsib ka Raudsepa tabav elufilosoofia, mille süsteemi aluseks on surelik ja ekslik inimene kõigi oma maiste avalduste ja piiüetega.

Kakskümmend aastat Hugo Raudseppa eesti laval on kakskümmend aastat *pürgimist omapärase väljenduse ja* eestlase iseloomu ja vaimsuse ning meie oma elustiili peegelduse suunas. Kui meil nüüd on olemas rahvuslik komöödiastiil, siis on see suurimalt osalt Hugo Raudsepa teene ja elutöö.

Arvo Mägi

Eesti Rahva Ühisabi on eesti rahva isetegevuse kandja. Liitudes ERÜ-sse, avaldab iga eestlane valmisolekut ja tahet tegudeks oma rahva kasuks.

„Koidu ja Hämariku" 100. aastapäevaks

Kui F. R. Fählmann 9. juunil 1843 (vkj.) Õpetatud Eesti Seltsi koosolekul kandis ette „Koidu ja Ämariku" loo, siis ta vist vaevalt oskas arvata, kui palju vaidlusi ja lahkarvamisi see müüt tekitab järgmise saja aasta kestel. See on ju vist kõige tuttavamaid eesti lugusid muus maailmas. Vaevalt Fählmann ka oskas aimata, kui omaseks see lugu saab eestlasile enestele.

ROMANTILINE LUGU

On ju küll neid, kes seda lugu peavad liiga romantiliseks, aga sama palju on kindlasti ka neid, kes selle moraaliga on väga rahul. Koit ja Hämarik ei taha viisipäraselt ja korralikult abielluda, nad lihtsalt ei taha, sest põhjendus, mille nad esitavad, pole põhjendus ei Fählmanni ajal ega meie ajal. See on üsna arusaamatu. Arvatavasti just sellise hoiaku pärast hakati lugu kahtlustama üsna varsti peale selle ilmumist. Kuigi see tundub imelik, sest me alati ju kipume arvama, et *vanaaegsed inimesed pidid teisiti* mõtlema kui praegusaegsed, ometi leidub ju rahvaluule küllalt, mis sajatavad maapõhja abielunaise seisuse.

Möödunud sajandi keskpaiga ülimoraalses õhkkonnas imelikul kombel ei puudutanud keegi seda hoiakut, vaid asuti palju pisemate asjade kallale. Kuusalu pastor Ahrens siunab 1853 Fählmanni päris põhjalikult läbi, seletades, et ta välismaalastele meeldimiseks on luuletanud eesti rahvale külge täiesti võõra sentimentaalsuse, ning „Koidu ja Ämariku" lugu võivat olla küll kena, aga õigele eestlasele see olevat ainult üks jäledus. Sest eestlasele suudlus olevat üldse ebaviisakas ja põlatav asi.

1858 ilmub „Inland'is" maamõõtja Lagose poolt juba mõni aasta varem kirjapandud kaksikmüüt Videvikust ja Kuust ning Koidust ja Hämarikust. Selle Tarvastust pärineva loo lõppu on väljaandja lisanud märkuse: „Loodetavasti saavad nüüd need paremat oidu, kes meie saagat on nimetanud kahtlaseks, ega tõrgu kauemini jätma *ühele rahvale ta tõelist omandit.*" Aga Lagose lugu ei muuda asja suuremat, sest kuigi Videviku ja Kuu lugu on ilmselt rahvapärane, ei saa seda öelda tema Koidu ja Hämariku jutu kohta, see on väga taoline Fählmanni omale ja nii taoline, et ta ehtsus siiski on kahtlane.

TEADLASED VAIDLEVAD

Järgnevail aastakümneil on olnud sageli vaidlemisi müüdi rahvapärasuse kallal, sest aeg-ajalt on ilmunud jällegi päevavalgele mõni teisend, mille puhul hakatakse arutama, kas selle olemasolu tõestab Fählmanni loo rahvapärasust või mitte. Nii püüdis 1889 Jõgever ühe V. Mägi poolt Saaremaal kirjapandud teisendi varal näidata müüdi rahvapärasust. 1919 katsus sama teha Kampmann ühe Pühajärvelt saadud loo varal. Kuid Kampmannile saadetud lugu on ilmselt jutustaja väljamõeldis. 1935 Loorits, tugedes ühele Setumaal kirjapandud teisendile ja liivlaste arvamisele, et jaaniööl annab päike (või *õhtu) hommikule sõud*, oletab, et rahva hulgas on olnud kunagi ka mingisugune müüt selle kohta.

1924 K. E. Sööt tahtis ühe india loo varal näidata, et sellised kujutlused, nagu igavene armastus, võivad väga hästi tekkida rahva seas ja mitte ainult kultuurses kunstiuules. Kuid ta on valinud loo, milles armastajad jäävad igavesti kokku, sündides ikka uuesti ja uuesti naiseks ning meheks. Sellel budhistlikus õhkkonnas enamvähem üldisel arvamisel ja lootusel ei ole siiski midagi tegemist meie Koidu ja Hämariku looga.

Üldiselt valitseb praegu haritlaskonnas arvamine, mida on väljendanud Eisen (1929) ja Loorits tema järgi (1932), et rahvale on olnud omane ainult arvamine jaanipäeval lühikeseks ajaks kokkusaavast Koidust ning Hämarikust, kes siis annavad teineteisele kätt või suud. Sellest eost olevat Fählmann moodustanudki oma kuulsa müüdi.

RAHVAPÄRANE MÜÜT

Kuid ometi see on vale. Müüt Koidust ja Hämarikust on kindlasti olnud olemas rahva seas samuti nagu lugu Videvikust ja Kuust. Ainsaks kahtlaseks küsimuseks jääb, kas teda kuski on olnud olemas just talle Fählmanni poolt antud kujul. Arvestades Fählmanni müüdist maha kõik, mis ilmselt on kirjanduslik lisa, jääb ometi üks asi, mille rahvapärasuses hõlpsasti võib kahelda, juba mainitud eitav suhtumine ebiellu. See võib olla Fählmanni hoiak, kuid pole ometi võimatu, et mõnel pool kõneldi Koidust ja Hämarikust just nii.

Müüdi rahvapärasus oli mulle kindel juba kümmekond aastaid tagasi, kuid S. Sommeri kogutud setu teisendid olid kättesaamatud ja nendeta polnud mõtet hakata asja põhjalikumalt arutama. Kuid kahjuks ei ole Sommeri materjaliga midagi peale hakata. Kontrollimisel 1942 selgus, et peaaegu kõik Sommeri kogudes esinevad teisendid on ühe inimese väljamõeldised, mis rahateenimiseks on kirja pandud. Vähemalt eitavad peaaegu kõik need, keda on nimetatud jutustajaina, et nad kunagi oleksid midagi säärast rääkinud. On õnn, et ei mindud välismaale nende varal tõestama, et müüt on ikkagi meie oma.

Siis ei jäänud üle muud kui sõeluda läbi olemasolevad päris-eesti lood. Ja nende hulgas leidub vähemalt neli lugu, mis osalt või üsna terveni on rahvapärased. Vanuse järjekorras on need: 1) V. Mägi jutt Karjast 1888, mis on töötatud üle vastavalt ärkamisaja müütoloogilistele teooriatele; 2) K. Kesä kirjapanek Ann Jürissonilt Pärnu-Jaaguplist 1921; 3) R. Viidalepa kirjapanek P. Turmilt Puhjas 1934 ja 4) J. Munsi jutustus Piilist. *verest 1938, mis on töötatud üle ärkamisaegsete romantiliste armastuslugude stiilis.*

VASTED BALKANIL JA IRAKIS

Kõik need neli on ühes asjas risti vastu Fählmannile ja see näitab vähemalt, et nad on sõltumatud trükitud kirjandusest. Kõigis neis leidub arvamine, et Koit ja Eha on olnud inimesed, kes on tahtnud abielluda, kuid neid pole lastud, ja siis Jumal on neid peale halastanud, pannud nad Koidutäheks ja Ehatäheks ning lubanud neil aastas korra saada kokku. Kõigist teisendeist ei ole küll selge, kas nad ei ole karistuseks lahutatud nii omavahel, et kohtavad ainult kord aastas. Samuti ei ole alati kindel, kas on tegu Koidutähe ja Ehatähega. Need kaks asja — abielu keelamine ja Koidu ning Eha asendamine vastavate tähtedega — on niivõrd erinevad Fählmannist, et need lood kindlasti ei sõltu tema müüdist. Kuid kõik nad on nii sõnakehvad, et *e*i saa küllaldast selgust isegi kunagise algse sisu kohta.

A. Adamson — *KOIT JA HÄMARIK*

Säärane järsk rahvaomase loo erinevus Fählmanni omast ei tarvitse veel tähendada, et Fählmanni lugu oleks peaaegu tälesti tema oma looming. On siiski võimalik, et ka Fählmanni müüdi taoline lugu oli liikvel, müüd aga on surnud välja. *Päris kindel pole küll seegi.* Setumaal võib ometi leiduda veel midagi, sest isegi Videviku ja Kuu lugu on tuttav seal praegu.

On aga veel üks põhjus, miks säärane lugu Koidust ja Ehast või nende tähtedest peab olema rahvale omane. Seda leidub ka mujal maailmas. Bulgaariast on mul teada neli lugu, mis on palju lähedasemad päris-eesti usaldatavaile lugudele kui Fählmanni omale, ja Rumeeniast üks. Need Bulgaarist pärinevad lood olidki, mis panid mu uskuma müüdi rahvapärasust Eestis juba siis, kui ma veel ei teadnud midagi päris-eesti enamvähem usaldatavaist juttudest. Tavaliselt kõneldakse Bulgaarias, et vend ja õde on lahutatud lastena, täiskasvanuina nad juhtunud kokku, ning teadmata midagi oma sugulusest, abiellunud. Hiljem sellest kuuldes, lähnud nad taevasse Ehatäheks ja Koidutäheks, kes saavad kord aastas või kord seitsme aasta tagant kokku, suudlevad ja peavad jällegi lahkuma.

ARMASTAJAD JA HARAKAD

Sellest iseendast jätkuks juba, ja kui mujal polekski midagi taolist, võiks arvata, et meie lugu võib olla tulnud kuskilt sealtpoolt, olgugi et see, nii palju kui tean, on Venemaal tundmatu. Aga lugu on olemas Armeenias ja tõenäoselt Irakis, kuigi tean ainult üht teisendit Bagdadist.

Seal kõneldakse araabia kuulsate õnnetute armastajate Laila ja Madzhnuuni kohta, et nad on leppinud kokku, et kohtavad kuski, kuid Laila ei saa minna, sest vanemad takistavad teda, ja Madzhnuun sureb. Siis sureb ka Laila ja nad saavad taevatähtedeks, kes saavad kokku kord aastas, *taevaminemispüha* ööl. Sel puhul kogu loodus rõõmustab kaasa nende suudlusele ja kivid ning puud kaelustavad omavahel.

Kuigi istkud, keiledest seda lugu kõneldakse, on araabia nimedega, pole põhjust arvata, et jutt ise oleks araabia päritoluga. Arvan, et ta on mõne türgi hõimu toodud Kesk-Aasiast. See on küll ainult oletus, kui aga mitte oletada nõnda, siis peab loo tunnistama türgseks Paabeli looks. Paabeli lugu oleks aga kuidagi säilinud kirjanduslikult savilaudadel kiilkirjas. Pealegi on midagi säärast olemas ka Kesk-Aasias, kuigi mu andmed on ka selle ala kohta vägagi piiratud. Usun, et Siberis leidub paljugi siia kuuluvat, praegu tean ainult, et jakuutide järgi planeet Veenus on kena neid, kes armastab Sõelaks kujuteldud noormeest. Nende kokkusaamisel tekib tuisku ja maru.

Eriti populaarne on samasse seosesse kuuluv müüt aga Hiinas, kust ta nähtavasti on tunginud ka Koreasse ja Jaapanisse, kuigi müüdi esinemine Indoneesias näitab, et ka korealasil ja jaapanlasil võis olla tuttav, enne kui nad said müüdi Hiinast, *sellesama* müüdi mingisugune teine kuju. Muidugi on eestlasel raske uskuda, et nil kaugel võiks olla midagi taolist tema kuulsale müüdile, kuid lugu on siiski nõnda.

Kõigile kolmele maale ühises versioonis jutustatakse, et taevajumalusel oli tütar, kes nii hoolikalt kudus rõivaid teistele jumalatele, et tal ei jäänud aega mõelda ka natuke oma välimusele. Isa, nähes seda, haletses teda ja andis ta mehele üle taevajõe — linnutee — elavale karjusele. Abiellunud aga ei hoolinud üldse enam oma ülesannete täitmisest ja karistuseks hooletuse eest lahutas ülijumalus nad jällegi, saates naise tagasi teisele poole *taevast jõge. Seal siis on praegugi* naine Kandie tähtkujus ja mees Kotkas. Taevane jõgi takistab nende kohtamist, kuid kord aastas, hiina kalendri 7. kuu 7. ööl, lendavad maa pealt ära kõik harakad ja teevad silla üle linnutee, mida pidi Kangurneid (Tshih Nü) läheb külastama Karjust (Niu Lang). Sellel päeval inimesed pühitsevad nende kohtamist, kinkides Tshih Nü'le rõivaid ja igasuguseid kaunistusesemeid, et ta oleks küllalt kena, minnes oma mehe juurde.

KANGURNEID JA KARJUS

Jaapanlased panevad püsti kaks bambust ja nende vahele nööri ning *riputavad bambused* täis värvilisile pabereile kirjutatud armastuslaule. Lugu ise ja kombed peavad olema olnud taolised umbes II—IV saj. p. Kr. Lõuna-Hiina mittehiinlastest päris-maalased peavad naiseks Veenust. Korea loost näib järgnevat, et seal kunagi oli tuttav ka säärane teisend müüdist, mille järgi Kangurneid ja Karjus asusid üks idapoolsel, teine läänepoolsel taevaaärel. Kuid Hiinas kõneldakse ka lugusid, mille järgi naine on keegi Sõela tähtedest, ja siis lugu läheneks jakuudi omale.

Lugu Ida-Aasias oli arvatavasti kunagi võrdlemisi lähedal sellele, mis on tuttav Bulgaariast. Sest kõige sarnasem lugu Bulgaaria omaga leidub Indoneesias. Selle järgi Sõel ja Antares Skorpionis on õde ja vend, kes on kogemata abiellunud ja on pärast oma teost nii heitunud, et otsustavad minna tähtedeks ja mitte kunagi enam saada kokku. Et see lugu leidub juba Indoneesias, kuhu inimesed on rännanud sisse Kesk-Aasiast, siis pole võimatu selle esinemine Okeaaniaski.

Nii kõneldakse väga paljudel Polüneesia saartel kaksikuist, keda vanemad püüavad lahutada, kes aga siis põgenevad nende eest taevasse ja moonduvad tähtedeks. Samuti kõneldakse mõnelpool, et Sõel ja Ehatäht ajavad taga teineteist, suutmata kokku saada. *Et indoneeslased lahkusid* mandrilt umbes 2000 e. Kr., siis peab lugu olema vähemalt nii vana, kui mitte veelgi vanem. Sest paapua keeli kõnelevail rahvail on säilinud mingi ebamäärane arvamine, et Veenus võrgutab naisi rikkuma abielu, ja see võiks ka olla mingi jääne kunagisest tuttavamast loost.

INDIAANLASTE VIDEVIK JA KUU

Tõenäoselt on lugu aga veelgi vanem. Sest ta on tuttav ka indiaanlasile Ameerikas, nagu ka Videviku ja Kuu müüt ja hulk teisi soome-ugri rahvaile omaseks peetud arvamusi ning müüte. Ainult neil aladel Kesk- ja Lõuna-Ameerikas ta on kadunud, kus kõrgkultuuri astronoomia mõjul inimesed veendusid Koidutähe ja Ehatähe samasuses.

Ometi on vähemalt Mehhikos jutu Veenuseks mõeldud jumal Quetzalcouatlist ja tema õest peaaegu samuti nagu Bulgaarias. Kuid kõige huvitavamad on Pawnee indiaanlaste väga kirjud lood Koidutähest mehest ja Ehatähest naisest, kes on väga tähtsad *jumalused, inimeste loojad*, kus juures Ehatäht valitseb veel maru üle. Kuu ja päikene on ainult nende kahe tähe abilised. Neil on tütar, kes vihkab ema õpetusel mehi ning abiellumist, kuid Koidutähe kaasabiga saab ikkagi üks noormees viimaks abiellumida temaga.

Taolisi lugusid leidub ka teiste Põhja-Ameerika indiaanlaste juures, kuid nad on kõik arendatud omamoodi edasi: Koidu- ja Ehatähega ei juhtu midagi, aga nende lapsed või lastelapsed teevad midagi võrreldavat.

Kui uskuda K. Bouda arvamist, siis Siberis elutsevate odulite (jukagiiride) keele (mida tema ja üks rootsi teadlane peavad ka soome-ugri keeleks) nimetus jumala jaoks — „xoi" — kuulub kokku meie Koiduga, millest võiksime ju oletada edasi, et kunagi Koit on olnud väga tähtis jumalus, umbes nii nagu Pawnee juures. Kuid see on ainult suur oletus, sest osa teadlasi ühendab sama oduli sõna hoopis teise soome-ugri sõnaga.

„KOIDU JA HÄMARIKU" VANUS

Kui uskuda Koidu ja Hämariku loo seost indiaanlaste müütidega, siis peab oletama selle vanust veelgi suuremaks kui 2000 e. Kr. ja ta peab olema tekkinud kuskil Siberis, sest muidu on võimatu kujutella ta levikut nii paljude ja üldiselt nii kaugelt ja ebamääraselt seotud rahvaste juures. See tähendab küll Castréni vana teooria elustamist soome-ugrilaste algkodu suhtes kuski Altai kandis, kuid ka muud tunnused näitavad sinnapoole, et see teooria tõuseb üles uuel kujul, mille järgi seal pole algkodu, vaid kogu põhjapoolse Euraasia rahvastiku kultuurne keskus eelkammkeraamilisel ja ehk ka kammkeraamilisel ajal.

Muidugi on imelik, et Koidu ja Hämariku lugu puudub meie hõimurahvail. Kuid selle kadumine on hõlpsasti seletatav uute kultuursete mõjude pealetungimisel. Meilgi ilma Fählmannita vaevalt keegi ju oleks tulnud mõttele hakata uurima, kuidas on selle loo rahvapärasusega. Ja kui Fählmanne suvepööripäeval sada aastat tagasi poleks kõnelnud Koidust ja Hämarikust, siis me ei teaks midagi nendest. Pealegi on võimalik, et müüt hõimurahvail Venemaal oli või on veel praegugi olemas. Eriti võimalik on selle esinemine mordvalasil, kuigi otsest taolist teadet vist ei ole. Kuid see, et mordva mõrsja laulab kaebelaulu Koidutähele, leinates neiupõlve ja siunates naisepõlve, võiks ehk siiski näidata, et Koidutähel on midagi ühist abiellumisega.

Tõenäoselt kuulub see lugu koos paljude teistega kultuurile, mille osalised on võinud olla peale soome-ugrilaste mongolid, türklased, tiibetlased, indoneeslased, hiinlased jt. ka indiaanlased, vähemalt osaliselt. Praegu sellest kõnelda tähendab kõnelda hüpoteesidest. Kuid teadlased, kes töötavad Vaikse ookeani ümber asuvate rahvaste kultuuri ja ajaloo selgitamise kallal, hakkavad juba kalduma taolisele eeravamisele. Muidugi mitte kõik, sest alati on neid, kes vanu arvamisi peavad kindlamaks. Nii jääb ka neid, kes peavad kindlamaks oletada, et Fählmann on luuletanud ikkagi kogu loo, et esile tõsta eestlasi välismaalaste silmis, nagu arvas juba Ahrens.

U. Mg

Eesti Rahva Ühisabi on eesti rahvusterviku sotsiaalsele hüvangule suunatud rahva isetegevuse kandja. Seepärast iga õige eestlane astub ERÜ liikmeks.

JAAPANI KUNST BERLIINIS

Jaapani kunst on küll sageli saavutanud õnneliku euroopaliku mõju ja omapärase traditsiooni sünteesi. Jaapanlasele on omane üllatav mõjude vastuvõtmisvõime, ilma et ta seejuures kaotaks omapära. Jaapanlane jääb ikka jaapanlaseks. Kuigi ta maalib „euroopalikke" pilte, ta ei kaota midagi oma rahvuslikust omapärast. Eriti on see märgatav Minoru Ohkane — jaapani kuulsa maalikunstniku juures, kes esines hiljuti Berliini kunstinäitusel. Minoru Ohkane on õppinud Tokios ja töötanud kuulsate jaapani meistrite juures. Oma silmapaistva andekuse tõttu pääses ta varsti kuulsale Nike-näitusele. Juba aastaid on ta esinenud jaapani näitustel. 1937. aastast sagedik töötab ta Pariisis. Ta pole aga prantsuse kunsti mõjusid orjalikult üle võtnud, vaid säilitanud oma isikupärase joone.

10.000 RAHVALAULU

Soomlane Josef Sejbal on aastate jooksul kogunud tervelt 10.000 soome rahvalaulu ja -viisi. Ta kogu on suure kultuurilise ja muusikaajaloolise väärtusega. Huvitav on, et Sejbal teab väga paljusid rahvalaule peast ja esineb nendega hea meelega oma külaliste ees, keda on sellest ajast saadik, kui ta kogu olemasolu laiematele ringkondadele teatavaks sai, õige rohkesti.

Küüditatuile

KARLIS SKALBE

Kogust „Väinajõe lained"

Käin kitsast rada küla vahel,
Kus suvi õitel puhkemas,
Seob sõbruga mind mõtteahel,
Kes valuteedel kulgemas.

Hulk kannatajaid kisti lahti
Su hõlmast, väike kodumaa,
Kes ema nime kõrval mahti
Said mõttes hüüda: Latvija!

Täis lilli ümbrus nurmenõlvil,
Siin põrmus langen kummuli
Ja kordan palvetades põlvil:
Teid kaitsku Issand alati!

Tõlk. M. Pukits

Väljaandja „EESTI AJALEHT"
Peatoimetaja E. WOLKE
Trükikäitis „POSTIMEES" Tartus